

Jaroslav NEČAS

Legionáři před Mimořádným lidovým soudem v Chrudimi 1945–1948

Abstract: Czechoslovak Legionaries Tried by the Extraordinary People's Court in Chrudim between 1945 and 1948

The study describes the lives of ten men serving in the Czechoslovak Legions in the First World War and brought, after the Nazi occupation of Czechoslovakia, before the Extraordinary People's Court in Chrudim. The first part of the paper deals with their volunteer service in the Czechoslovak Army in Russia, France and Italy. The main section of the study is focused on their lives during the Second World War and their post-war trials before the Extraordinary People's Court in Chrudim.

Key words: the Czechoslovak Legions – Czechoslovak retribution processes between 1945 and 1948 – the Protectorate of Bohemia and Moravia – Chrudim – judiciary

Po roce 1989 se české historiografii otevřely nové možnosti studia. Mezi ně patřily dějiny československých legií, komunisty tak ostrakizované především kvůli účasti legionářů v ruské občanské válce. Mimo to se také zpřístupnily archivy umožňující badatelům studium československé retribuice po druhé světové válce. Zde se jedná o nelehké a velice kontroverzní téma, které jde ruku v ruce s odsunem Němců a také s politickým bojem v letech 1945–1948.

Mohlo by se zdát, že obě témata spolu nemají nic společného. Česká historiografie dosud prezentovala legionáře během druhé světové války zpravidla jako účastníky domácího či zahraničního odboje, vzpomeňme např. Ludvíka Svobodu, Josefa Mašína či Františka Moravce. V poněkud menší míře jsou zastoupeny osobnosti jako Jan Syrový nebo Radola Gajda, u nichž je zhodnocení přinejmenším problematické.¹ Legionářů-kolaborantů je známo minimum, za všechny jmenujme Emanuela Moravce.²

1 K oběma viz Jiří FIDLER, *Generálové legionáři*, Brno 1999.

2 Jiří PERNES, *Až na dno zrady*, Praha 1997.

To jsou ovšem muži tvořící tzv. velké dějiny, významní politici a vysocí důstojníci. Pokud bychom chtěli znát jména legionářů-odbojářů, najdeme jich stovky, ne-li tisíce na pamětních deskách a v seznamech popravených a umučených za druhé světové války. Přeskočme nyní druhou skupinu kontroverzních osobností a přesuňme se rovnou k obyčejným legionářům-kolaborantům. Troufám si říci, že se jimi doposud nezabýval nikdo, nebo jen velice málo badatelů.

Kde ovšem hledat tyto legionáře, kteří „sešli z cesty“ a během okupace zradili legionářskou přísahu? Trestání kolaborantů a zrádců měly po skončené válce na starosti mimořádné lidové soudy (dále MLS) a trestní nalézací komise. Tato studie se zaměří na osoby souzené MLS v Chrudimi, konkrétně na ty s legionářskou minulostí. Na následujících stránkách budou zmapovány jejich osudy za obou světových válek a také jejich proces před MLS, abychom na konci mohli posoudit, do jaké míry si zaslouží nálepkou kolaboranta a zda opravdu zradili svou přísahu.

Legionáře považovala veřejnost první republiky za elitu společnosti a status legionáře jim kromě finančních výhod zajišťoval určité společenské postavení. Ne všichni však během zkoušky, která přišla za okupace, obstáli se ctí, jak nám dokumentují právě spisy MLS. Ani soudci však po druhé světové válce nebyli zaujatí a nerozhodovali na základě prvního dojmu a veřejného požadavku k potrestání potenciálních viníků. Naopak dokázali, že i v těchto případech byla spravedlnost zpravidla slepá.

Literatura a archivní fondy k našim legiím

Dnes by bylo jistě nošením dříví do lesa rozebírat zde dopodrobna okolnosti vzniku a historii československých legií. Na toto téma existuje nepřehledné množství odborné i memoárové literatury. První díla vznikala už v prvních letech po návratu legionářů do vlasti. Jmenujme například obsáhlé čtyřsvazkové dílo *Za svobodu* doplněné o množství dobových fotografií, které vzniklo pod vedením legionáře Rudolfa Medka,³ nebo například práci bývalého italského legionáře Josefa Logaje.⁴ Tento trend přervala druhá světová válka a po krátké pauze i komunistická diktatura.

Po roce 1989 se stejným směrem vydala generace nových historiků, většinou však odkázaná pouze na písemné prameny ať už úřední či soukromé povahy. Mezi prvními vydali svoji monografii Miroslav Honzík⁵ nebo Robert Sak.⁶ Mezi nejnovější práce

3 Vojtěch HOLEČEK – Rudolf MEDEK – Otakar VANĚK, *Za svobodu. Obrázková kronika Československého revolučního hnutí na Rusi 1914–1920*, Praha 1925.

4 Josef LOGAJ, *Československé legie v Itálii 1915–1918*, Praha 1922.

5 Miroslav HONZÍK, *Legionáři*, Praha 1990.

6 Robert SAK, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914–1920)*, Praha 1995.

pak patří například obsáhlá encyklopedie *Československá legie v Rusku*⁷ od autorského kolektivu, doplněná o množství dobových fotografií, čtyřdílná monografie Victora Fice⁸ nebo například dílo Františka Emmerta.⁹ Knihy Honzíka či Emmerta by se daly zařadit spíše do kategorie populárně naučné, protože nespĺňují některé požadavky na odbornou historickou práci. I přes to však přináší některé zajímavé informace a v rámci poskytnutí základního přehledu pro předkládanou studii postačují.

Někde na pomezí mezi literaturou a prameny stojí plukovní a útvarové kroniky, které vycházely knižně během 20. a 30. let minulého století. Ohledně ruských legií existují kroniky všech 12 střeleckých pluků, ale i dalších útvarů, jako například úderného praporu, dělostřeleckých brigád nebo třeba některých technických rot. K francouzským legiím vyšly kroniky 21. a 22. střeleckého pluku, z italských 33. a 34. střeleckého pluku a 39. pluku výzvědků.

Dnešní badatelé však mohou využívat velké množství pramenů institucionální nebo soukromé povahy, zejména velkého množství vzpomínek a deníků, které vycházely ve velké míře za dob první republiky knižně. Tyto často nedostupné materiály schraňuje Československá obec legionářská. Významné jsou také sbírky Vojenského historického archivu. Kromě legionářských spisů a osobních karet uložených ve fondu Kancelář československých legií existuje i několik fondů zabývajících se přímo legiemi v Rusku, Francii i Itálii. Stupeň zpracování těchto materiálů je však různý s tím, že některé jsou dosud badatelům nepřístupné.

K možnostem studia poválečné retribuce

Hovoříme-li o poválečné retribuci v Československu, musíme začít u tzv. divoké retribuce. Její zpracování na české úrovni je značně omezené, hlavně však z důvodu příliš živého tématu, které dosud rozděluje českou společnost, protože je nutné hodnotit ji v souvislosti s poválečným odsunem. Snad i proto se této palčivé kapitole našich dějin věnují převážně zahraniční historikové. Benjamin Frommer na ni nahlíží jako na předehru oficiálního retribučního soudnictví, kterému se také věnuje v *Národní očiště*. Nabízí velice zajímavé pohledy a jeho velmi kritický pohled na toto období našich dějin stojí rozhodně za přečtení.¹⁰

7 Edmund ORIÁN – Bernard PANUŠ – Eduard STEHLÍK – František ŠTEIDLER, *Československá legie v Rusku 1914–1920. I. Díl*, Praha 2014.

8 Victor M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918*, I. díl Praha 2006, II. díl Brno 2007, III. díl Brno 2008, IV. díl Brno 2014.

9 František EMMERT, *Českoslovenští legionáři za první světové války*, Praha 2014.

10 Benjamin FROMMER, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010.

Téma „oficiální“ retribuice je již o poznání zpracovanější. Jakousi „bibli“ pro její studium je vůbec první česká práce, která se zabývá retribučním soudnictvím, od Mečislava Boráka.¹¹ Monografie je rozdělena na dvě části. V první se autor zabývá genezí tří retribučních dekretů od londýnského exilu až po pozměňovací návrhy a krátce také obnovenou retribuicí v roce 1948. Samozřejmostí je také seznámení čtenáře s tzv. Velkým retribučním dekretem,¹² jeho nejdůležitějšími částmi a vznikem sítě mimořádných lidových soudů v českých zemích. Ve druhé části se zabývá již konkrétním soudem v Ostravě a představuje nejzajímavější kauzy.

O poznání novější je práce Lucie Jarkovské, která podobně jako Borák rozpracovala MLS v Hradci Králové a Jičíně.¹³ Kateřina Kočová nabízí pohled na obnovenou retribuici v roce 1948 a na závěr svého článku připojuje také statistický přehled.¹⁴ Součástí retribuice je také trestání některých provinění proti národní cti, které měly na starosti národní výbory (dále jen NV) a které se řídilo tzv. Malým retribučním dekretem. Trestní nalézací komise zřizované NV měly za úkol postihovat tzv. každodenní kolaboraci.¹⁵ Zde je potřeba upozornit na novou práci Pavla Kmocha.¹⁶

Jako poslední je třeba zmínit ještě Národní soud, který postupoval podle paragrafů tzv. Velkého dekretu a který měl potrestat významné a veřejnosti známé osobnosti z českého politického, hospodářského a společenského života. Před ním stanuli například již zmínění Syrový či Gajda. To ovšem není případ sledované desítky východočeských legionářů, a tak zůstane Národní soud mimo zájem tohoto textu.

Vzhledem k tomu, že MLS byly zřizovány v sídlech krajských soudů, v poválečném Československu jich bylo celkem 24.¹⁷ I z toho důvodu je pochopitelné, že zatím neexistuje ucelená syntéza zabývající se všemi MLS najednou. Jednotlivé MLS jsou zpracovány různým způsobem, ať už ve formě monografií, odborných článků či absolventských prací. Poměrně obsáhle zpracoval Václav Jiřík MLS v Chebu,¹⁸ Petr Justin zase jižní Čechy¹⁹ atd.

11 Mečislav BORÁK, *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Ostrava 1998.

12 Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

13 Lucie JARKOVSKÁ, *Odplata, či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku*, Praha 2008.

14 Kateřina KOČOVÁ, *Druhá retribuice. Činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948*, *Soudobé dějiny* 3–4, 2005, s. 586–623.

15 Dekret presidenta republiky 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti.

16 Pavel KMOCH, *Provinění proti národní cti. „Malá retribuice“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově*, Praha 2015.

17 Pro Slovensko platilo nařízení Slovenské národní rady, mělo tedy vlastní retribuční normu.

18 Václav JIŘÍK, *Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948*, Cheb 2000.

19 Petr JUSTIN, *Retribuční soudnictví v jižních Čechách 1945–1948*, disertační práce, České Budějovice 2004.

Výčet samozřejmě není vyčerpávající, existujících prací je větší množství. Mimořádný lidový soud v Chrudimi dosud stál mimo hlavní zájem badatelů. Zuzana Dubová sice shrnula v krátkém přehledu základní informace o chrudimském MLS,²⁰ více prací zatím neexistuje. Autor tohoto článku se tématu věnuje ve své disertační práci.

Pramenná základna lidového soudnictví v letech 1945–1948 je o poznání bohatší. Jako základ poslouží spisy jednotlivých MLS uložených v příslušných státních oblastních archívech. Pro chrudimský soud existuje přímo fond Mimořádný lidový soud Chrudim uložený ve 100 kartonech. S tím souvisí organizační agenda jednotlivých soudů, uložená jednak ve fondu Státní zastupitelství Chrudim, a pak ve fondu Ministerstvo spravedlnosti v Národním archivu.

Pro účely této studie postačí prostudování spisů jednotlivých souzených legionářů. Každý spis zpravidla obsahuje obžalobu, zápis z hlavního přelíčení a rozsudek. Kromě toho také výslechové protokoly, důkazní materiál, obhajoby apod. Samozřejmě se může stát, že v některých případech tyto prameny chybí, jako například zápisy z hlavního přelíčení a rozsudky ve spisech Rudolfa Matousche a Antonína Praschaka. V jejich případě je to z důvodu odsunu, kdy k soudnímu přelíčení nedošlo. Množství těchto materiálů závisí na složitosti jednotlivých případů.

Část první

Ve službách republiky

V posledních letech se v souvislosti se 100. výročím vypuknutí první světové války zvýšil zájem veřejnosti o vyhledávání informací o předcích, kteří se tohoto konfliktu zúčastnili. Stejně tak se, především díky projektům Československé obce legionářské, lidé začali zajímat o předky legionáře. Již dříve zpřístupnil Vojenský historický ústav v Praze na svých webových stránkách databázi lidí, kteří za první světové války prošli československými legiemi. V současné době stejnou databázi spravuje i Československá obec legionářská,²¹ která se jí navíc snaží postupně rozšiřovat o prameny osobní povahy pocházející ze soukromého vlastnictví potomků legionářů.

Předkládaná studie by nikdy nemohla vzniknout, nebýt existence těchto online databází. Pouze v letech 1945–1947 totiž vyřídily senáty Mimořádného lidového soudu

20 Zuzana DUBOVÁ, *Mimořádný lidový soud Chrudim*, Sborník prací východočeských archivů 12, 2008, s. 259–272.

21 Legie100.com, Seznam legionářů, URL: <<http://legie100.com/krev-legionare>> [cit. 10. 12. 2015].

v Chrudimi 1022 případů, z čehož bylo 864 mužů, Čechů i Němců.²² Do toho je nutné připočítat ještě 208 osob, které sice veřejný žalobce u MLS Chrudim obžaloval, ale jež byly odsunuty z území Československa, a tedy nedošlo k hlavnímu přelíčení. Přesná skladba těchto odsunutých podle pohlaví není ze studovaných pramenů známá.²³ Seznam tohoto téměř tisíce mužů stíhaných Mimořádným lidovým soudem v Chrudimi bylo třeba porovnat s databází legionářů, kteří se narodili před rokem 1901.²⁴ Těchto osob se v inventáři fondu MLS Chrudim nachází zhruba 500. Zhruba u dvou desítek osob se po komparaci inventáře s databází legionářů zdálo, že se jedná o shodu.²⁵ V další fázi přišlo na řadu prostudování příslušných spisů z fondu MLS Chrudim ve Státním oblastním archivu v Zámrsku a spisů legionářů z Vojenského historického archivu, protože inventář či databáze z různých důvodů neobsahovaly všechny komparované informace. Po dalším porovnání celých spisů však zůstalo pouze deset mužů, kteří byli nakonec vybráni ke zpracování do této studie.²⁶

Krátce k historii československých legií

I přes dnes již dobře dostupné odborné i populárně naučné práce je nezbytné na těchto místech alespoň v krátkosti nastínit historii československých legií. Po vypuknutí první světové války se začaly tvořit dobrovolnické jednotky ve Francii a v Rusku. Zde se zpočátku skládaly především z krajanů, kteří v těchto zemích žili již před válkou. Ve Francii to byla především známá rota Nazdar, která byla součástí svazku cizinecké legie. Po slavnostní přísaze v Bayonne se její členové vyznamenali v bitvě u Arrasu dne 9. května 1915.²⁷

22 Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Ministerstvo spravedlnosti (dále jen MS), karton (dále jen kart.) 1942, Výkaz o činnosti MLS v Chrudimi ze dne 10. 5. 1947, s. 2. Do tohoto počtu není zahrnuto dalších 12 osob jiné národnosti, u nichž není jasné, zda se jedná o muže či ženu. Dále je nutné připočítat ještě dalších 66 rozsudků, které vynesl MLS Chrudim během tzv. obnovené retribuice v roce 1948. U některých případů se však jednalo o revizi předchozího rozsudku. Viz Státní oblastní archiv Zámorsk (dále jen SOA Zámorsk), Státní zastupitelství Chrudim (dále jen SZ Chrudim), kart. 389, Měsíční zpráva za měsíc prosinec 1948 ze dne 3. 1. 1949.

23 NA Praha, MS, kart. 1942, Skončení retribučního soudnictví ze dne 9. 5. 1947, s. 2.

24 Legionáři narození po roce 1901 se narodili v tehdejším Rusku. Rakousko-uherská armáda skončila odvozy u ročníku 1901.

25 U porovnávaných osob bylo třeba, aby se shodovalo jméno, autor však toleroval, pokud si legionář později jméno poněmčil. Dále bylo nezbytné, aby se shodovaly údaje data narození a místa narození.

26 Vyřazen tak byl například Václav Janda, kterého obvinil veřejný žalobce podle § 11 tzv. Velkého retribučního dekretu. Žalobce však případ postoupil řádnému soudu, takže se Janda před senát MLS Chrudim ani do následujícího textu nedostal. SOA Zámorsk, katalog k fondu Mimořádný lidový soud Chrudim, s. 274. Václav Janda vstoupil do ruských legií 18. 8. 1918. Službu nastoupil u mobilního oddělení 2. střelecké divize v hodnosti střelce (vojína). Demobilizován byl o dva roky později v hodnosti desátníka. Legie100.com, Seznam legionářů, URL: <<http://legie100.com/krev-legionare/35820>> [cit. 14. 12. 2015].

27 M. HONZÍK, *Legionáři*, s. 18–21.

Československé vojsko ve Francii jako takové vzniklo až v prosinci 1917, přestože jednání probíhala už od léta. Do té doby posílilo naše krajany několik stovek legionářů z Ruska,²⁸ Spojených států a ze srbské armády.²⁹ Mezi nimi také Leonard Sasínek a později také Vojtěch Veselý, dva legionáři, jejichž osudy se tato studie zabývá. Na jaře následujícího roku se ve Francii zformovaly 21. a 22. pluk československého vojska ve Francii. Do konce války stihly oba pluky projít frontovou službou a pomalu utichajícími boji na západní frontě. Zde je také zastihl vznik Československa a o pár dní později byli čs. dobrovolníci staženi z fronty. Válka pro ně skončila.³⁰ Později vznikl ve Francii ještě 23. a 24. střelecký pluk, ty se však už bojů nezúčastnily.³¹ Pouze 23. střelecký pluk byl počátkem roku 1919 nasazen na Slovensku ve válce s Maďarskem.

Je třeba zmínit se alespoň krátce také o československých dobrovolnících, kteří sloužili v rámci srbské armády. To je případ také již vzpomenutého legionáře Vojtěcha Veselého. Srbská armáda od počátku války vzdorovala nepříteli, v jehož řadách působily i statisíce Čechů a Slováků. Mnoho z nich padlo do zajetí a někteří z nich dokonce vstoupili do 1. dobrovolnického pluku, aby bojovali proti Rakousku-Uhersku.

Po napadení Bulharskem se stala situace Srbska kritickou. Koncem roku 1915 už nedokázala srbská armáda vzdorovat početně silnějším nepříteli a fronta se zhroutila. Českoslovenští dobrovolníci tak byli nuceni vydat se na ústup k Jadranu společně se srbským vojskem. Během náročného pochodu pomřely nedostatkem potravy, na nemoci či na omrzliny desetitisíce lidí. Část vojska pak evakovala spojenecká plavidla z albánského přístavu Drač. Ostatní se však museli vydat na další strastiplný pochod, tentokrát na jih do Řecka. Odtud pak proběhla evakuace na řecký ostrov Korfu, kde unavené zbytky srbské armády čekal zasloužený odpočinek.³² Společně se svými srbskými spolubojovníky se zde nacházelo také zhruba 3000 československých dobrovolníků.³³ Ti se odtud přesunuli většinou do jižní Francie, kde později vstoupili do tvořících se československých jednotek.³⁴

28 Celkem se jednalo o 1700 mužů, kteří dorazili do Francie na přelomu let 1917 a 1918. Historií těchto dvou transportů se zabývají například Tomáš Jiránek nebo Dalibor Vácha, viz Tomáš JIRÁNEK, *Druhý, tzv. Gibišův transport československých legií z Ruska do Francie (1917–1918)*, *Theatrum historiae* 1, 2006, s. 233–247; Dalibor VÁCHA, *Českoslovenští dobrovolci na cestě z Ruska do Francie. Severní cestou na západní frontu – sonda do válečné každodennosti*, *Slovanský přehled* 1–2, 2013, s. 187–215. O těchto transportech bude ještě řeč později.

29 M. HONZÍK, *Legionáři*, s. 28.

30 Tamtéž, s. 34. Příslušníci 21. střeleckého pluku putovali na Těšínsko, kde se v lednu 1919 zúčastnili tzv. Sedmidenní války s Polskem. Viz F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři*, s. 165.

31 Srov. T. JIRÁNEK, *Druhý, tzv. Gibišův transport*, s. 235; F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři*, s. 72.

32 Petr TOLAR, *Sté výročí „Srbské golgoty“*, *Legionářský směr* č. 3, 2015, s. 26–27.

33 T. JIRÁNEK, *Druhý, tzv. Gibišův transport*, s. 234.

34 Karel PICHLÍK, *Bez legend. Zahraniční odboj 1914–1918 (Zápas o československý program)*, Praha 1991, s. 182.

Jen několik málo dnů před přísahou svých francouzských kolegů přísahali také dobrovolníci České družiny. Ta vznikla v rámci ruské armády a až do památné bitvy u Zborova plnila rozvědné úkoly v rámci 3. ruské armády pod velením generála Radko Dmitrijeva a také u armád Jihozápadního frontu. Česká družina se postupně rozrůstala, 1. československý střelecký pluk vznikl v lednu 1916 a další dva ho rychle následovaly.³⁵ Zborovská bitva sice neznamenal zvrát na východní frontě ve prospěch ruské armády, ale přinesla politický kapitál vedení československého zahraničního odboje. Ruský generál Selivačev se měl po bitvě československým vojákům klanět, smekat před nimi čepici a dokonce prohlásit: „*Klaním se vám hluboce, čeští junáci, a děkuji vám ze srdce za váš hrdinský čin [...] Čeští orli táhli v oné bitvě za sebou ruské slepice.*“³⁶

Po bolševickém převratu dali noví pánové Ruska jasně najevo, že nehodlají ve válce pokračovat. Toto stvrdili brestlitevským mírem ratifikovaným sovětskou vládou 15. března 1918.³⁷ Válka na východní frontě prakticky skončila a československý armádní sbor bylo třeba přesunout na jiné evropské válčiště. K tomuto závěru došel Tomáš Garrigue Masaryk, když prohlásil: „*Zůstane-li Rusko věrné svým závazkům [zůstat ve válce proti Německu a Rakousko-Uhersku – pozn. autora], zůstaneme zde; uzavře-li mír, musíme odtud odejít tam, kde se bojuje...*“³⁸ Už koncem roku 1917 padlo rozhodnutí přesunout československé vojsko do Francie.³⁹ Po podepsání brestlitevského míru zahájil československý armádní sbor v Rusku po dohodě s bolševiky cestu transsibiřskou magistrálou na východ do Vladivostoku. Masaryk mezitím ve Spojených státech vyjednával u Spojenců poskytnutí dostatku lodí k evakuaci Čechoslováků z Ruska do Francie.⁴⁰

Během několika málo týdnů se však českoslovenští legionáři, i přes Masarykovy výzvy k nezasahování do vnitřních záležitostí Ruska, zapojili do tamní občanské války. Do konce roku 1918 válčili přímo s bolševiky a později střežili magistrálu a zajišťovali tak týl protibolševických armád.⁴¹ Unavení a demoralizovaní legionáři z dalekého Ruska mohli jen z dálky sledovat vznik Československa a konec první světové války v Evropě. Návrat pro většinu z nich zůstal v nedohlednu. Do konce sibiřského působení sestávaly čs. legie v Rusku nejen ze tří střeleckých divízi, dvou jezdeckých pluků, ale také z úderného praporu, dělostřelectva, automobilových jednotek, zdravotní služby, poľní pošty a také mnoha dalších podpůrných služeb.

35 E. ORIÁN – B. PANUŠ – E. STEHLÍK – F. ŠTEIDLER, *Československá legie v Rusku*, s. 17.

36 R. SAK, *Anabáze*, s. 17.

37 Petr PROKŠ, *Konec říše Hohenzollernů. Politika císařského Německa vůči carskému a sovětskému Rusku (1914 až 1917/18)*, Praha 2010, s. 103.

38 R. SAK, *Anabáze*, s. 18.

39 K. PICHLÍK, *Bez legend*, s. 266.

40 Tamtéž, s. 343.

41 E. ORIÁN – B. PANUŠ – E. STEHLÍK – F. ŠTEIDLER, *Československá legie v Rusku*, s. 39.

První evakuační transport invalidů a raněných odjel z Vladivostoku 15. ledna 1919 na italské lodi Roma.⁴² Následovaly ho postupně další, ale až na podzim 1919 bylo definitivně rozhodnuto o evakuaci československého vojska z Ruska do vlasti. Na lodi odpluly první bojové útvary, dva prapory 1. čs. střeleckého pluku, do vlasti ještě před koncem roku 1919.⁴³ Stahování legionářů do Československa značně usnadnilo také příměří uzavřené s bolševiky 7. února 1920 ve stanici Kujtun. Od té doby probíhala evakuace prakticky bez problémů a poslední loď Heffron s československými dobrovolci⁴⁴ opustila Vladivostok 2. září 1920.⁴⁵ Celkem 38 lodních transportů převezlo do vlasti na 56 000 vojínů a důstojníků a také několik stovek civilistů. Sibiřská anabáze československých legionářů tak definitivně skončila. Dva roky po utichnutí posledních výstřelů první světové války.

Jako poslední začaly vznikat československé legie v Itálii. Italské království vypovědělo válku svému bývalému spojenci Rakousko-Uhersku v květnu 1915. Čeští a slovenští zajatci si však museli počkat v italských táborech více než dlouhé dva roky, než mohli vstoupit do tvořících se československých jednotek. Edvard Beneš sice s Italy už od poloviny roku 1916 vyjednával o převozu zajatců do Francie, kde by mohli doplnit tamní československé dobrovolníky, tyto požadavky však narážely na odpor italské vlády.⁴⁶

Prvním větším ústupkem Italů bylo vytvoření pracovních oddílů z českých a slovenských dobrovolníků, o kterém informovali československé představitele. Pracovní prapory se dočkaly svého nasazení na práci v přífrontovém pásmu s počátkem roku 1918.⁴⁷ Ne všichni zajatci z českých zemí a ze Slovenska však sloužili pouze v pracovních oddílech. Podobně, jako tomu bylo u slavných rozvědek České družiny v Rusku, tak i na jižní frontě začali s podobnou činností bývalí rakousko-uherské zajatci. Italská rozvědka stejně jako dříve Rusové spatřila ukrytý potenciál v zahraničních dobrovolnících a prosazovala jejich nasazení na frontě. Za asi nejznámější operaci je považována akce nadporučíka Ljudevita Pivka. Nebytí nedbalosti některých italských důstojníků, mohl se podařit průlom do rakouského týlu. To by samozřejmě mělo pro rakousko-uherskou armádu dalekosáhlé následky.⁴⁸

Československé legie v Itálii mají ve svém rodném listě zapsán 21. duben 1918. Italové v dohodě s Národní radou československou souhlasili s výstavbou národní armády

42 Dalibor VÁCHA, *Cesta do vlasti. Českoslovenští legionáři na světových oceánech v letech 1919–1920*, Historie a vojenství 3, 2013, s. 5.

43 E. ORIÁN – B. PANUŠ – E. STEHLÍK – F. ŠTEIDLER, *Československá legie v Rusku*, s. 43.

44 Jedná se o termín, kterým se sami častovali legionáři a hojně se vyskytuje v pramenech a memoárech.

45 D. VÁCHA, *Cesta do vlasti*, s. 5.

46 K. PICHLÍK, *Bez legend*, s. 231.

47 M. HONZÍK, *Legionáři*, s. 40.

48 Ljudevit PIVKO, *Bok po boku*, Praha 1934.

na svém území. Během několika týdnů tak vznikla 6. divize o téměř 18 000 mužích, konkrétně se jednalo o 31., 32., 33. a 34. střelecký pluk. Základ pocházel ze členů Českého dobrovolnického sboru, zbytek pak byl doplněn při náborové kampani po zajateckých táborech. Kritickým však byl nedostatek důstojníků. Těch se přihlásily jen necelé tři stovky. Důstojnický sbor tak tvořili z většiny Italové.⁴⁹

Na první křest ohněm v italské uniformě si museli českoslovenští dobrovolci počkat až na červen 1918. Rakousko-uherská vojska zahájila ofenzívu na řece Piavě a část 33. pluku dostala za úkol posílit italské pozice. Mezitím došlo k soustředění zbytku československé divize do prostoru Monte Berici, kde byla dozbrojena a docvičena. O měsíc později obsadil 33. a 34. pluk frontu okolo kóty 703, která se však zapsala do dějin našich legií jako Doss Alto.

Na československé pozice zaútočili 21. září rakousko-uherští vojáci. Cílem však nebyla rozsáhlá ofenzíva, ostatně na tu by se rozpadající se armáda už jen těžko zmohla. Rakouské velení zde sledovalo propagační účely a snažilo se získat zajatce pro případné procesy před polními soudy. Po krvavé bitvě se večer nacházela frontová linie na stejném místě jako ráno. Jediným výsledkem bylo zjetí pěti legionářů, za což útočník zaplatil těžkými ztrátami. Takto bitvu hodnotili Italové:

„Neochvějně oddíly 6. československé divize, které hájily onu pozici, bránily se s obdivuhodnou chrabrostí: obchvatný útok byl překažen a odražen palbou z kulometů a pěchotou, vyrazivší udatně ze zákopů k protiútok. Druhý nepřátelský oddíl, zničiv hlídku stráže, dosáhl výšiny 703, ale byl odtud hned vyhnán posádkou a posílami po urputném boji na nůž, v němž doznal mnoho ztrát.“⁵⁰

Před koncem války byli Čechoslováci staženi z fronty a padlo rozhodnutí zformovat další divizi ze zajatců. Mezitím však Rakousko-Uhersko kapitulovalo, a tak noví rekruti skládali přísahu až počátkem prosince 1918. V samém závěru války bylo ještě formováno 55 tzv. domobraneckých praporů z Čechů, Slováků, ale také například z českých Němců nacházejících se v italském zajetí.⁵¹ Začátkem roku 1919 došlo k nasazení obou československých divizí a také několika domobraneckých praporů z Itálie na Slovensku během války s Maďarskou republikou rad.⁵²

49 F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři*, s. 126–127.

50 M. HONZÍK, *Legionáři*, s. 51.

51 T. JIRÁNEK, *Československá domobrana v Itálii 1918–1919 očima pamětníků*, in: *Armáda a společnost v Českých zemích v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem 2004, s. 140.

52 F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři*, s. 135. Autor zde mluví o celých dvou německých praporech. Jiránek ovšem uvádí, že prapory byly česko-německé, celkem tedy pouze čtyři čistě německé roty. Němci tedy tvořili jen necelé 4 % domobranců. Viz T. JIRÁNEK, *Československá domobrana*, s. 142.

Kdo je československý legionář?

Mladá Československá republika vděčila svým legionářům i dalším dobrovolníkům, kteří vstoupili do spřátelených spojeneckých armád, za svůj vznik. Na tyto navrátilivší se veterány světové války pamatovaly i zákony mladého státu. Legionáři totiž měli dle zákona č. 462/1919 Sb. o propůjčování míst legionářům nárok na „...udělení míst ve službě státní a veřejné, též při jiných závodech a podnicích státem podporovaných a zaručených“.⁵³ Tentyž zákon také definoval, kdo je a kdo není československým legionářem:

„Legionářem jest každý dobrovolník čsl. Legionářské (revoluční – zahraniční) armády, který do ní byl zařazen na základě přihlášky [...] nejdéle do 28. října 1918, a to úplně dobrovolně, bez jakéhokoliv nátlaku, nebo nařízení čsl. Národní rady nebo jiného revolučního orgánu veřejnou mocí nadaného, a v den převratu, t. j. 28. října 1918, skutečně v ní službu podle svého služebního přidělení konal...“⁵⁴

Někteří ve studii sledování muži sice podle předchozích řádků po válce na status legionáře nedosáhli, i přesto jim bude dále věnována pozornost. Pro potřeby tohoto textu zde budou všichni nazýváni legionáři, tedy i ti, kteří za první republiky na tento status nedosáhli. Sloužili totiž v československém armádním sboru v Rusku po boku dalších legionářů nebo v domobranecých praporech a s nimi se poté také navrátili do nově vzniklého Československa. Pro tuto studii je podstatné, že jsou evidováni ve fondech Vojenského historického ústavu, kde se nacházejí také jejich legionářské poslužné spisy a osobní karty.

Z celkového počtu deseti mužů spadá do této skupiny pět. Většina se na krátký čas stala legionářem v Rusku, zpravidla dobrovolně. Pouze Josef Štarman byl mobilizován z českých a slovenských usedlíků, kteří žili v Rusku před válkou. V jeho materiálech je totiž vždy zdůrazněno, že se nejedná o dobrovolníka. Navíc nastoupil službu až 5. listopadu 1919.⁵⁵ Je zajímavé, že z pěti mužů, kteří se stali legionáři po 28. říjnu 1918, jsou pouze dva Češi a tři Němci. Je pravděpodobné, že ke službě v legiích je nevedlo ani tak vlastenecké cítění, jako spíš snaha dostat se ze zajateckého tábora a posléze domů do nové vlasti.

Situaci v ruských zajateckých táborech v letech 1918–1920 se dosud historikové příliš nezabývali. Tomáš Jiránek nicméně zmapoval na základě výpovědí pamětníků situaci v italských táborech. Panovaly zde otřesné hygienické podmínky, díky kterým se šířily nemoci, jako například úplavice či tyfus. Také strava byla zcela nedostatečná a jednotvárná. Do toho se na zajatcích často obohacovali strážníci. Není tedy vyloučeno, že

53 Zákon o propůjčování míst legionářům č. 462/1919 Sb., § 1.

54 Tamtéž, § 2.

55 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv v Praze (dále jen VÚA-VHA Praha), Kancelář československých legií (dále jen Kleg), spis Josefa Štarmana, osobní karta Josefa Štarmana.

v některých případech vedla k přihlášce do domobraneckého pluku dobrovolníka spíše snaha o záchranu života a také dřívější cesta domů.⁵⁶

Dalibor Vácha se ve své nové monografii *Bratrstvo* také částečně zabývá situací v zajateckých táborech v Rusku v letech 1914–1918. Ještě podrobněji než Jiránek popisuje mnohdy otřesné podmínky, které zažili zajatci v ruských lágrech. Zde byla úmrtnost nesrovnatelně vyšší než v případech Itálie. Smrtící epidemie zde byly na denním pořádku kvůli minimální zdravotní péči. Vázlo zásobování a o zbytky jídla často propukaly rvačky na život a na smrt. Vácha popisuje, že: „*Smrt byla v tábore každodenní událostí. Neléčená nebo špatně zhojená zranění, únava spojená s nedostatečnou výživou, nemoci, úrazy, vraždy, sebevraždy.*“⁵⁷

Vácha v *Bratrstvu* popisuje některé minoritní jevy, které mohly vést jedince k přihlášce do československého vojska. Jedním z nich byl i strach a špatné podmínky v zajateckých táborech.⁵⁸ Za jisté můžeme považovat, že se v roce 1919, kdy vstoupili do ruských legií v textu sledovaní čtyři muži, podmínky rozhodně nezlepšily. Naopak se dá předpokládat, že byly ještě horší, než je popisují Jiránek s Váchou. K tomu je nutné přidat i nejistotu, kterou v zajatcích probouzela občanská válka.

Pro zajatce, ať už české, slovenské či německé, kteří se nacházeli v lágrech na Sibiři, musel být návrat domů v nedohlednu. Repatriace po transsibiřské magistrále na západ vázla, až se s vystoupením legionářů proti bolševikům zastavila úplně. Do toho se Němci z českých zemí postupně dozvídali, že jejich domov se nyní nachází v nově vzniklém Československu. Jak píše Jiránek: „*Je zřejmé, že již takové poměry samy o sobě mohly být dostatečným důvodem pro vstup...*“⁵⁹ Uvedená citace se sice týká Itálie, podobné hodnocení lze jistě přenést i na zajatce ruských táborů. Mnozí z nich viděli jako jediný způsob, jak se dostat domů, vstup do československého vojska na Sibiři.⁶⁰ Na následujících řádcích se pokusím doložit, že alespoň v případě některých zde sledovaných osob to tak mohlo být.

Československým legionářem

V další části textu bude představeno sedm mužů, kteří delší či kratší dobu sloužili u československých legií v Rusku. Až na Josefa Štarmana všichni přišli do Ruska jako vojáci rakousko-uherské armády a následně padli do ruského zajetí. Jako první z nich se ruské

56 T. JIRÁNEK, *Československá domobrana*, s. 137–146.

57 Dalibor VÁCHA, *Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku 1914–1918*, Praha 2015, s. 88.

58 Tamtéž, s. 129.

59 T. JIRÁNEK, *Československá domobrana*, s. 140.

60 Například František Emmert uvádí, že v roce 1919 vstoupilo do Československého vojska na Rusi na 1000 dobrovolníků německé národnosti. Je jen otázkou, pro kolik z nich byla přihláška do legií možností, jak se dostat relativně bezpečně domů. Viz F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři*, s. 187.

armádě vzdal sledovaný Josef Novák.⁶¹ V mládí se vyučil mlynářem a podle evidenční karty se před mobilizací hlásil k agrárníkům. Hned po vypuknutí války nastoupil v Čáslavi k pěšímu pluku č. 21, se kterým odešel na východní frontu. Bojů se však příliš dlouho neúčastnil, protože už 27. srpna 1914 u Tarnovatky padl do ruského zajetí.⁶²

Podle záznamů Odboru sociální péče při OČSRN⁶³ vstoupil Novák do ruských legií už 3. října 1916, tedy necelé dva roky po svém zajetí. Bohužel z dokumentu nevyplývá, u jaké jednotky byl zařazen. Kvůli zdravotním potížím však musel být už v dubnu 1917 z vojska propuštěn.⁶⁴ Do zajetí se však už Josef Novák vracet nemusel. Odešel do Ťumenu, kde se podle pramenů oženil a zřídil si obchod.⁶⁵ V civilním životě ale příliš dlouho nezůstal. V září 1918 se dobrovolně přihlásil u sborné stanice v Omsku a opět vstoupil do československého vojska. Než ale mohl být přiřazen k nějakému útvaru, uznala ho lékařská vojenská komise invalidou, když seznala, že se jeho stav od minule příliš nezlepšil.⁶⁶

V následujících dnech nastoupil Novák u Vojenské správy při Ministerstvu vojenství. Do konce prosince 1918 si stihl vybrat dvouměsíční zdravotní dovolenou, kterou strávil v Ťumeni. Na Štědrý den se dokonce dočkal povýšení na desátníka. To ale bylo vše, čeho Josef Novák v ruských legiích dosáhl, protože už 21. února 1919 odešel na vlastní žádost do civilu. Na závěr se v jeho dokumentech deponovaných ve VÚA-VHA nachází poznámka, že Josef Novák „...*míní zůstatí v Rusku*“.⁶⁷

Ze studovaných pramenů bohužel nevyplývá, jaký potkal Josefa Nováka v Rusku zmítaném občanskou válkou osud. Ani on se o něm později vůbec nezmiňuje, stejně jako mlčí o své legionářské minulosti. Jisté ovšem je, že nejpozději v letech 1930/1931 se už podle výpovědí svědků pozdějšího vyšetřování nacházel zpět v Československu.⁶⁸ Zda si s sebou z Ruska přivezl i manželku, ovšem není z pramenů potvrzeno. V další části bude okrajově zmíněna Novákova meziválečná činnost a především jeho chování za druhé světové války, za které ho po jejím skončení odsoudil senát MLS.

Pouze o dva dny později než Novák padl do zajetí Rudolf Matousch.⁶⁹ Rusům se vzdal 29. srpna 1914 u Komárova, kde se nacházel jeho zeměbranceký pěší pluk č. 30. K Matouschovi se však dochovalo pouze torzo pramenů. Ve Vojenském archivu se

61 Nar. 15. 3. 1887 v Hybrálci.

62 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Josefa Nováka, osobní karta Josefa Nováka.

63 Odbočka Československé národní rady.

64 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Josefa Nováka, záznam odboru sociální péče při OČSNR.

65 Tamtéž, žádost o propuštění Josefa Nováka.

66 Tamtéž, lékařské vysvědčení číslo 1219.

67 Tamtéž, žádost o propuštění Josefa Nováka.

68 SOA Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim (dále jen MLS Chrudim), kart. 12, Ls 25/46–Josef Novák, protokol sepsaný s Josefem Novákem ze dne 25. 5. 1945.

69 Nar. 12. 12. 1889 v Orličkách.

jeho složka už bohužel nenachází a jediné informace je tak možné čerpat z obou databází. Podobné to je i s jeho spisem deponovaným ve fondu MLS Chrudim v Zámrsku. Zde je uloženo pouze několik dokumentů, ze kterých toho ovšem nelze příliš vyčíst (udání, obžaloba, informace o odsunu atd.).

Z toho mála ovšem lze konstatovat, že Matousch strávil prakticky celou válku v ruském zajetí. Do legií vstoupil až na jaře 1919 ve Vladivostoku. Přiřazen byl u hlavního intendantstva jako pracovník, pravděpodobně u nějaké ševcovské dílny, protože před válkou pracoval jako obuvník. Bohužel ani není jisté, kterým transportem a kdy se navrátil do Československa, v databázi je pouze datum jeho propuštění z armády 15. října 1920.⁷⁰

Rudolf Matousch se od ostatních vybraných mužů do této studie trochu odlišuje. Po válce nezískal statut legionáře podle zákona 462/1919 Sb. o propůjčování míst legionářům, protože se do legií přihlásil až po vzniku Československa. Jak uvidíme ve druhé části, ani nestanul před senátem MLS v Chrudimi za svoji činnost za okupace, protože úřady daly přednost odsunutí před jeho potrestáním. Navíc je zjišťování jeho osudů zkomplikováno nedostatkem pramenů. I přes to všechno však do této studie patří, protože v československém vojsku v Rusku sloužil a nebyť odsunu, musel by si odsedět i trest za své prohřešky spáchané za druhé války.

Prvním sledovaným Němcem⁷¹ v tomto textu je Alois Tomsche.⁷² Ze všech deseti legionářů dosáhl před válkou nejvyššího vzdělání, když dokončil Německý učitelský ústav v Olomouci. Na frontu potom odešel s pěším plukem č. 93 ze Šumperka v hodnosti kadeta aspiranta. Průběh služby v rakousko-uherské armádě ze studovaných pramenů vyčíst nelze a jeho rekonstrukce není ani cílem této práce. Důležitější je datum 31. srpna 1915, kdy se Tomsche vzdal ruské armádě u Tarnopole, odkud putoval do zajateckého tábora.⁷³

Koncem roku 1919 se nacházel v táboře v Čitě, kde byl zaměstnán jako písař v kanceláři a podle záznamů pobíral nemalý plat. Až 14. listopadu 1919 se přihlásil k československému občanství, když podepsal příslušné formuláře. O necelý týden později ovšem zažádal o dočasné osvobození od konání vojenské pracovní povinnosti. Dobrozdání podepsal i jistý kapitán Vávra a připsal do Tomscheho posudku: „*Intelligent znající pouze*

70 Srov. Legie100.com, Seznam legionářů, URL: <<http://legie100.com/krev-legionare/62208>> [cit. 28. 12. 2015]; Vojenský ústřední archiv, Databáze legionářů, URL: <<http://www.vuapraha.cz/soldier/6791812>> [cit. 28. 12. 2015].

71 U Rudolfa Matousche není národnost za první světové války prokazatelná kvůli nedostatku pramenů. Po druhé světové válce se hlásil jako Němec, ovšem není vyloučeno, že se přihlásil k Němcům až za okupace, jak to udělal třeba Josef Novák nebo Jan Gloser.

72 Nar. 16. 1. 1888 v Lubníku.

73 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Aloise Tomscheho, protokol a registrační list ze dne 14. 11. 1919.

*německý a částečně ruský jazyk [...] Zavázal se dávatí veškeré informace spojené s registrací příslušníků nalézajících se doposud na různých pracích [sic].*⁷⁴

Alois Tomsche tak zůstal ještě několik měsíců v kanceláři zajateckého tábora v Čitě, ale fakticky už pracoval pro Mobilizační oddělení československého vojska. V květnu 1920 byl však odeslán k pracovní rotě do Vladivostoku.⁷⁵ Zde však Tomscheho stopy v legiích v Rusku končí. Opět není jasné, kterým evakuačním transportem se dostal do Československa. Musel to však být jeden z posledních, protože v červnu 1920 se ještě nacházel u pracovní rotě ve Vladivostoku.

Ani Tomsche po válce nemohl získat statut legionáře, ze sledovaných mužů dokonce vstoupil do legií jako poslední. Také jeho služba byla poklidná a pravděpodobně se vůbec nezapojil do bojů. Stejně jako předchozí dva ani on později svoji službu v ruských legiích před soudem nezmiňuje. Na rozdíl od Matousche ovšem Alois Tomsche potrestání od soudního senátu MLS Chrudim později neunikl a musel si odsedět téměř rok vězení, než byl propuštěn a odsunut.⁷⁶

Dalším legionářem je František Pražan,⁷⁷ jehož osudy za světové války jsou již o poznání zajímavější. Odveden byl až v roce 1915 k zeměbraneckému pěšímu pluku č. 30 ve Vysokém Mýtě. V polovině června následujícího roku padl u vesnice Styr do ruského zajetí. O rok později si podal přihlášku do legií a 6. září 1917 nastoupil službu u 5. rotě 7. střeleckého pluku Tatranského⁷⁸ v hodnosti střelce.⁷⁹ Po několika dnech byl Pražan převelen k oddílu plukovních zákopníků. S ním prodělal i vystoupení proti bolševikům v květnu 1918. Podle záznamů se také počátkem června účastnil bojů o Vladivostok. Zde původně panovala dohoda mezi místním sovětem a Čechoslováky, že bolševici nebudou zásobovat zbraněmi své soudruhy na západě. Legionáři naopak přislíbili nechat u moci ve městě sověty. Vzhledem k tomu, že bolševici dohodu soustavně porušovali, rozhodli

74 Tamtéž, s. 2.

75 Tamtéž, výkaz o vojenské pracovní službě, s. 2.

76 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 5, Ls 65/45–Alois Tomsche, rozsudek ze dne 27. 11. 1945.

77 Nar. 8. 6. 1886 v Martinicích u Vysokého Mýta.

78 Založení pluku se datuje na 28. 5. 1917 u ukrajinské obce Berezaň a vznikl ze záložního praporu pro 3. střelecký pluk. Během léta 1917 došlo k doplnění a vyzbrojení pluku. V březnu 1918 bylo mužstvo rozděleno do čtyř ešalonů a vydalo se na východ. V té době 7. pluk čítal téměř 3000 vojáků a důstojníků. V polovině měsíce se některé části pluku zúčastnily ústupových bojů u Bachmače a pak už následovala komplikovaná cesta na východ. Velitelem pluku se krátce stal také pozdější generál a po válce velice kontroverzní osoba Radola Gajda. Působení pluku v Rusku bylo završeno na jaře 1920, kdy byla většina mužstva evakuována britskou lodí Ixion. Společnost na moři dělal 7. pluku ještě úderný prapor. Cesta vedla na východ přes Kanadu a poté dále lodí z východního pobřeží do Evropy. *Tatraci. Dějiny 7. střeleckého Tatranského pluku od jeho založení do návratu do vlasti*, Praha 1924.

79 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Františka Pražana, osobní karta Františka Pražana.

se legionáři klíčové přístavní město vojensky obsadit. To se jim také v první půlce června 1918 téměř beze ztrát podařilo.⁸⁰

Po obsazení Vladivostoku byl František Pražan vymazán ze seznamu pluku a odešel ke 2. dělostřeleckému muničnímu divizionu. Někdy v období mezi zářím a prosincem roku 1918 utrpěl Pražan po výbuchu granátu těžké poranění hlavy.⁸¹ Jak bude ukázáno ve druhé části textu, následky zranění si Pražan nesl až do konce života.

V prosinci 1918 byl František Pražan odeslán do nemocnice v Jekatěrinburgu. Zde mu lékaři diagnostikovali těžkou hysterii spojenou s častými bolestmi hlavy a občasnými záchvaty. Podle nich však byla naděje na vyléčení, přesto navrhli Pražana osvobodit od vojenské služby.⁸² To byla propustka domů. Po vyřízení nezbytných formalit se František Pražan nalodil ve Vladivostoku dne 24. června 1919 na loď Archer. Jednalo se o pátý transport invalidů vypravený z Ruska do Evropy v rámci „...odsunu boje neschopných vojáků do vlasti. Šlo o muže trpící následky vážných poranění, o muže trpící vážnými duševními problémy (následky bojových operací, v moderní terminologii battle stress casualties)...“⁸³ Pražan společně s ostatními invalidy odcestoval směrem na východ přes Tichý oceán. V americkém San Diegu se legionáři vylodili a cestovali na východní pobřeží USA vlaky. Jejich plavba pak pokračovala z Norfolku až do francouzského Brestu, kde přistáli 15. srpna 1919.⁸⁴ Odtud už je čekala jen cesta vlakem do vlasti. V Československu ho pak čekala další řada vyšetření, až byl nakonec „...superarbitrován jako invalida k domob. službě beze zbraně schopn“.⁸⁵

František Pražan je prvním ze zde uváděných legionářů, kteří aktivně zasáhli do bojů v Rusku. Během své šestnáctiměsíční služby prošel 7. střeleckým plukem a pod kpt. Gajdou zažil i vystoupení proti bolševikům a boje o Vladivostok. Podobně jako tisíce dalších legionářů, i on utrpěl zranění, jehož následky si musel nést do konce svého života. Ovšem jeho důsledky byly ještě dalekosáhlejší, než si mohl on nebo třeba lékaři v Jekatěrinburgu představit. Podle lékařského znaleckého posudku právě ona hysterie měla zavinit jeho prohřešek za nacistické okupace⁸⁶ a tím pádem i Pražanovo souzení senátem MLS.

80 E. ORIÁN – B. PANUŠ – E. STEHLÍK – F. ŠTEIDLER, *Československá legie v Rusku*, s. 34.

81 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 40, Ls 541/46–František Pražan, obhajoba ze dne 14. 5. 1946, s. 2.

82 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Františka Pražana, lékařské vysvědčení ze dne 16. 1. 1919.

83 D. VÁCHA, *Cesta do vlasti*, s. 4–5.

84 Sběrka Československé obce legionářské (dále jen Sběrka ČSOL), *Nástěnná edukativní mapa Československá anabase ve světové válce*.

85 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Františka Pražana, oznámení domobraneckého okresního velitelství ve Vysokém Mýtě ze dne 24. 1. 1920.

86 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 40, Ls 541/46–František Pražan, rozsudek ze dne 14. 5. 1946.

Dalším sledovaným je Němec Jan Suchomel.⁸⁷ Po vypuknutí války narukoval k pěšímu pluku č. 89, který měl doplňovací obvod v Gorodoku na dnešní Ukrajině.⁸⁸ Bohužel prameny z VÚA-VHA neuvádějí další podrobnosti k Suchomelově službě v rakousko-uherské armádě. Není ani jasné, kdy a kde padl do ruského zajetí. Další zmínka o něm pochází až z poloviny června 1919, kdy byl zapsán na práci ve vojenském koňském dvoře v Kurganu.⁸⁹

Už za čtyři měsíce se však přihlásil ke službě ve zbrani a byl přidělen ke strážnímu praporu, kde sloužil u 8. roty. V červenci 1920 onemocněl a byl odeslán do nemocnice č. 5. Zde také skončila poměrně krátká Suchomelova kariéra legionáře, protože z nemocnice byl po měsíci evakuován z Ruska americkou lodí *President Grant*.⁹⁰ Tato loď evakuovala koncem srpna 1920 už druhý transport československých legionářů. O pár měsíců dříve odvezla do Evropy také generála Jana Syrového.

Jan Suchomel odjel až se druhou skupinou, kterou *President Grant* vezl z Vladivostoku. Společnost mu dělalo dalších 1943 legionářů, což je skoro o 3 000 méně, než loď vezla na první cestě. *Grant* se Suchomelem na palubě opustil Rusko 24. července 1920 a vydal se na plavbu tzv. jižní cestou přes Singapur, Colombo a Suezský přístav do Terstu, kam dorazil 13. října 1920.⁹¹

Podobně jako ostatní Němci v legiích, i Suchomel musel před započítím své služby podepsat prohlášení, že se považuje a chce být považován za československého občana. V poznámce v online databázi legionářů spravované VÚA-VHA můžeme o Suchomelovi číst: „*Němec, nemá charakter, odeslán na léčení – vyškrtnut ze seznamu stráž.pr.*“⁹² V písemných pramenech se však nachází pouze informace o vyškrtnutí ze seznamu praporu z důvodů odeslání na léčení.

Krátká životní epizoda, kterou pro Suchomela jeho služba v legiích jistě znamenala, skončila v prosinci 1920, kdy byl demobilizován a odešel do civilu. Legionářem se dle zákona nestal kvůli datu své přihlášky. On pravděpodobně nebral svoji legionářskou minulost příliš vážně, a tak mu asi nedělalo problém za druhé světové války navléci

87 Nar. 30. 5. 1889 v Dolních Libchavách.

88 Pěší pluk č. 89 měl na počátku války 60 % mužstva Ukrajinců, 29 % Poláků a pouze 11 % ostatních národností. Z pramenů bohužel není jasné, jak se Suchomel dostal právě k tomuto pluku. Viz forum.valka.cz, Pěší pluk č. 89, URL: <<http://forum.valka.cz/topic/view/47355/Pesi-pluk-c-89-1883-1918>>, [cit. 5. 1. 2016].

89 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Jana Suchomela, osobní karta Jana Suchomela.

90 Tamtéž, průběh služby v cizích armádách.

91 Sbírká ČSOL, Nástěnná edukativní mapa Československá anabase ve světové válce.

92 Vojenský ústřední archiv, Databáze legionářů, URL: <<http://www.vuapraha.cz/soldier/6827270>> [cit. 28. 12. 2015].

uniformu příslušníka SA. Více o tom, stejně jako o poválečném soudním procesu, zazní až ve druhé části.

Posledním čistě ruským legionářem je již zmiňovaný Josef Štarman.⁹³ Na rozdíl od ostatních zde uváděných osob Štarman jako jediný ani nenarukoval do rakousko-uherské armády a ani nepadl do ruského či jiného zajetí.⁹⁴ Žil totiž v Rusku od roku 1897 se svými rodiči, konkrétně ve městečku Kolyvaň na Sibiři. Podobně jako další občané nepřátelského státu byl na začátku války i Štarman internován. Rekonstruovat jeho osudy za první světové války je však obtížné, protože se ve VÚA-VHA příliš pramenů nedochovalo. Štarman byl mobilizován československými orgány 5. listopadu 1919 a přidělen k 5. střeleckému pluku T. G. Masaryka v hodnosti střelce. V jeho osobní kartě je také uvedeno, že je „specialista pro ústřed. topení“.⁹⁵

Pro evakuaci celého 5. střeleckého pluku byla určena americká loď *America*, která vyplula z Vladivostoku 23. dubna 1920. Na své palubě vezla celkem 5 835 důstojníků a vojáků,⁹⁶ mezi nimiž pravděpodobně nechyběl ani Josef Štarman. Kromě příslušníků 5. pluku se na *America* plavil také 4. střelecký pluk, 1. těžký dělostřelecký division nebo například nemocnice č. 1.

S odjíždějícími muži se osobně přijel rozloučit generál Syrový i další důstojníci. Poté už loď vyrazila na jih k Hong Kongu a dále k Singapuru, Colombu a Suezským průplavem.⁹⁷ Dne 8. června 1920 konečně dorazil transport do Terstu, odkud museli legionáři pokračovat dál do Československa vlakem. První muži z 5. střeleckého pluku překročili hranice vlasti 13. června.⁹⁸

Do civilu se Josef Štarman vrátil 23. září 1920, kdy byl demobilizován. V legiích tak strávil necelý rok života. Na rozdíl od předchozích případů obdržel Štarman za svoji službu vyznamenání, konkrétně Československou revoluční a spojeneckou medaili.⁹⁹ Podobně jako například Suchomel nebo Tomsche, ani Štarman na statut legionáře po válce

93 Nar. 16. 5. 1894 v České Třebové.

94 V této otázce panují rozpory. Dokumenty z VÚA-VHA sice hovoří jasně, ale sám Štarman po druhé světové válce uváděl, že se před vypuknutím první světové války vrátil do České Třebové a později byl v Rusku jako válečný zajatec. To by znamenalo, že narukoval k rakousko-uherské armádě jako ostatní sledovaní. SOA Zámbrsk, MLS Chrudim, kart. 13, Ls 59/46–Josef Štarman, různé výsledkové protokoly.

95 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Josefa Štarmana, osobní karta Josefa Štarmana.

96 Kronika 5. střeleckého pluku uvádí ještě dalších 435 civilistů, 111 žen, 56 dětí, 3 lékaře, 6 sester a 25 cizinců. Z celkového počtu 6 480 pasažérů tvořilo 5. pluk 98 důstojníků a 2 329 vojáků. K tomu ještě 181 občanů, 21 žen, 3 děti a 4 cizinci. Viz *5. československý střelecký pluk „Pražský“ T. G. Masaryka v boji za svobodu vlasti 1917–1920*, Praha 1934, s. 397.

97 Viz D. VÁCHA, *Cesta do vlasti*, s. 10.

98 *5. československý střelecký pluk*, s. 397–413.

99 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Josefa Štarmana, osobní karta Josefa Štarmana.

nárok neměl. Za první republiky koketoval s komunisty a protloukal se, kde se dalo. Po okupaci zbytku Československa se pak přihlásil k německé národnosti a po válce musel svoji činnost vysvětlovat senátu MLS v Chrudimi.

Výčet ruských legionářů uzavírá Leonard Sasínek.¹⁰⁰ Zároveň s ním plynule přejdeme ke dvěma legionářům, kteří za vznik Československa bojovali ve Francii. Sám Sasínek měl velice pohnuté životní osudy a minimálně za druhé světové války a po ní se stal velice kontroverzní osobností. Jeho životní dráhu můžeme rekonstruovat také díky velice obsáhlému spisu, který vznikl v souvislosti s jeho procesem před MLS v Chrudimi. Obsahuje přes 300 stran výsledkových protokolů a dalších materiálů a v některých z nich Sasínek mluví i o své minulosti československého legionáře.

Povinnou vojenskou službu nastoupil už v říjnu 1913 u jihlavského pěšího pluku č. 13. Ihned po začátku války s ním také odešel na frontu. Sloužil u telefonního oddělení jako instruktor a před zajetím dosáhl hodnosti desátníka.¹⁰¹ Podle svých slov se na Štědrý den 1914 úmyslně postřelil u Tarnopole, aby nemusel bojovat proti Rusům:

„...poranil jsem se úmyslně, abych se vyhnul rakouské vojně. Přes všechno nebezpečí, které mě tehdy hrozilo [sic] postřelil jsem si levou ruku, kteréžto následky mám až dodnes. S fronty jsem se dostal. Když mě ale poslali po druhé do pole, přeběhl jsem u Koňuch u Zborova k Rusům...“¹⁰²

K Rusům přeběhl 18. června 1917, tedy necelých 14 dní před tím, než československá brigáda vybojovala slavnou bitvu u Zborova. Sám uvádí, že v té době byl znovu zraněn lehce na ruce. S ostatními zajatci ale do lágru nedorazil. Odpojil se od transportu zajatců, protože ve Svjatošíně u Kyjeva potkal svého známého z Čech. S ním se měl domluvit a do transportu se nevracet. Známý mu domluvil zaměstnání a po měsíci se oba přihlásili do československé armády v Rusku.¹⁰³

Údaje o podání přihlášky se v pramenech VÚA-VHA rozcházejí.¹⁰⁴ Z Ruska se pak vydal s transportem kpt. Otakara Husáka do Francie. Situace ve Francii koncem roku 1917 byla kritická. Válka pokračovala a Francouzi nutně potřebovali každého vojáka. Původně mělo být do konce roku 1917 přepraveno z Ruska do Francie 6 000–8 000 mužů.¹⁰⁵ První transport odjel z ruského přístavu Archangelsk. Skládal se z několika důstojníků, asi 1 100 mužů ze záložní brigády sboru a 100 absolventů důstojnické školy

100 Nar. 22. 10. 1890 ve Starém Podedvorově.

101 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Leonarda Sasínka, demobilizační záznam.

102 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 95, Ls 44/48–Leonard Sasínek, protokol sepsaný s Leonardem Sasínkem ze dne 11. 12. 1945, s. 1.

103 Tamtéž, rozklad ze dne 19. 5. 1947, s. 31.

104 Jako datum podání přihlášky je někdy uváděn 30. 6. 1917, jednou dokonce až 1. 11. 1917.

105 Srov. K. PICHLÍK, *Bez legend*, s. 225; T. JIRÁNEK, *Druhý, tzv. Gibišův transport*, s. 235.

2. divize. K nim se připojilo ještě 400 zajatců z rumunského transportu a společně odpluli 16. října 1917 z Ruska.¹⁰⁶

Z výše psaného můžeme soudit, že Sasínek se do legií musel přihlásit ještě před říjnem 1917 a musel být zařazen k záložní brigádě. Potvrzeno ani vyvráceno z pramenů to však bohužel není. Transport dorazil po krátké pauze v severoanglickém Newcastlu do francouzského přístavu Le Havre 14. listopadu 1917. Legionáři z Ruska se stali základem pro československé legie ve Francii. Už v lednu 1918 položili základ pro 21. pluk, který vznikl v Cognacku.¹⁰⁷

Leonard Sasínek ve svém protokolu vzpomíná nejen na velitele transportu Husáka, ale také na pozdějšího ministerského předsedu Aloise Eliáše nebo na generála Sylvestra Bláhu.¹⁰⁸ Více však o své kariéře legionáře nemluví, ale z jeho protokolů vyplývá, že byl vždy na svoji legionářskou minulost náležitě hrdý. Za svoje služby obdržel Sasínek Československou revoluční a spojeneckou medaili a také má v záznamech uveden legionářský kříž. Zde se však patrně jedná o Československý válečný kříž.¹⁰⁹

Legionářskou kapitolu svého života Sasínek uzavřel v květnu 1919 v hodnosti desátníka, kdy byl rozkazem převelen do služeb finanční stráže. Kapitola to byla bezpochyby bohatá, obdržel dvě vyznamenání a prošel ruskými i francouzskými legiemi. Legionářský odkaz se snažil ctít i během druhé světové války, kdy se také ze své funkce velitele chrudimské věznice dostával do každodenního styku s příslušníky gestapa. A právě za to ho po válce hnal k zodpovědnosti i veřejný žalobce MLS v Chrudimi.

Druhým francouzským legionářem je Vojtěch Veselý.¹¹⁰ Po vypuknutí války odešel s benešovským pěším plukem č. 102 na srbskou frontu jako jednoroční dobrovolník. Zde se mu podařilo přeběhnout už v polovině srpna 1914. Podle svých slov prodělal v zajetí břišní a skvrnitý tyfus. Po uzdravení si podal přihlášku do srbské armády, její realizaci ovšem přerušila tzv. srbská Golgota, neboli ústup srbské armády přes Albánii do Řecka. Veselý se dostal až do Soluně, dále však nechme mluvit jeho samotného: „Zde jsem byl přidělen 13. pluku *Timočke divisije*, zraněn a přidělen štábu téhož pluku. V roce 1918 s ostatními českými dobrovolníky v srbské armádě jsem odjel do Francie.“¹¹¹

O detailech svého zranění se bohužel v pramenech nezmiňuje. Jeho vstup do srbské armády je datován srpnem 1917. Po své cestě do Francie byl v květnu 1918 přeřazen k 21. pluku. Zde byl později převelen k pomocné kancelářské službě a po skončení

106 D. VÁCHA, *Českoslovenští dobrovolci na cestě z Ruska do Francie*, s. 195.

107 T. JIRÁNEK, *Druhý, tzv. Gibišův transport*, s. 235.

108 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 95, Ls 44/48–Leonard Sasínek, protokol ze dne 11. 12. 1945, s. 1.

109 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Leonarda Sasínka, demobilizační záznam.

110 Nar. 18. 8. 1890 v Horním Jelení.

111 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 47, Ls 635/46–Vojtěch Veselý, dopis NV v Horním Jelení ze dne 19. 6. 1945, s. 1.

války povýšen na adjutanta. Je možné, že Vojtěch Veselý nebyl k polní službě přidělen ze zdravotních důvodů, protože ve svých záznamech má poznámku, že trpí značnou tachykardií.¹¹² Demobilizován byl až v lednu 1920.

Vojtěch Veselý se během svého válečného působení zúčastnil bojů na Balkáně na obou stranách fronty. Se srbskou armádou absolvoval náročný zimní ústup do Řecka a patřil také k československým dobrovolníkům, kteří odpluli do Francie. Odhaduje se, že celkově do Francie přišlo ze Srbska na 3 000 mužů.¹¹³ Zda se Veselý ještě zapojil do bojů společně s 21. plukem, je sporné. Pravděpodobnější je, že zbytek služby strávil kancelářskou prací. Na rozdíl od Sasínka nezískal žádné vyznamenání, ale jeho legionářská minulost mu v dalších letech rozhodně nebyla cizí. Služba v legiích se mu započítávala už od srpna 1917, protože poválečné zákony myslely i na dobrovolníky srbské armády: „...za legionáře jest pokládati rovněž Čechoslováky [...], kteří během války dobrovolně vstoupili do některé ze spojeneckých a spřátelených pravidelných (regulárních) armád [...] Armády spojenecké a spřátelené jsou: americká, anglická, francouzská, italská, ruská až do 28. února 1918 a srbská.“¹¹⁴ Vojtěch Veselý byl propuštěn z vojska 29. ledna 1920.

Prvním zde sledovaným československým legionářem z Itálie je Jan Gloser.¹¹⁵ Od roku 1912 konal brannou povinnost a těsně před propuštěním vypukla světová válka. Do pole odešel s vysokomytským pěším plukem č. 98. Po dvou letech padl do italského zajetí u vesnice Sela. Podle záznamů byl mezi prvními přihlášenými do československé armády v Itálii. Jestliže italské legie vznikly oficiálně 21. dubna, Jan Gloser byl do československého vojska zařazen už 24. dubna 1918.¹¹⁶

Sloužil u 32. československého střeleckého pluku v 8. kulometné rotě. Plukovní kroniku bohužel při psaní tohoto textu nebylo možno využít, není tak možné vsadit Glosera do kontextu tohoto útvaru, jako například Františka Pražana. Bohužel také není jasné, zda Gloser nevstoupil v zajateckém táboře do Československého dobrovolnického sboru. Sám o své legionářské minulosti ve studovaných pramenech vůbec nemluví, jsme tak odkázáni pouze na úřední materiály z VÚA-VHA.

Po skončení války byly československé pluky z Itálie nasazeny na Slovensku při válce s Maďarskou republikou rad. Ze sledovaných deseti legionářů máme u jediného Jana Glosera doloženo, že se aktivně zapojil do bojů o integritu mladé Československé republiky. Z jeho vojenských záznamů dokonce můžeme vyčíst, že padl do maďarského

112 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Vojtěcha Veselého, oznámení ministerstvu národní obrany ze dne 29. 1. 1920.

113 F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři*, s. 73.

114 Zákon o propůjčování míst legionářům č. 462/1919 Sb., § 2.

115 Nar. 24. 6. 1890 v Hamrech.

116 VÚA-VHA Praha, Kleg, spis Jana Glosera, osobní karta Jana Glosera.

zajetí. Stalo se to 7. března 1919. V nepřátelském zajetí strávil pouhé tři dny, už 10. se vrátil zpět.¹¹⁷ Bohužel v pramenech nejsou popsány žádné podrobnosti této dozajista dramatické události.

Jan Gloser se do civilu vrátil až 31. ledna 1920. Do té doby sloužil ještě u kulometné roty a také krátce ve Vladislavi. Za svou téměř dvouletou službu byl oceněn Československou revoluční a spojeneckou medailí a také italským vyznamenáním *Fatico di Guera*.¹¹⁸ Skončil se základní hodností střelce, povýšení se nedočkal. Za první republiky se aktivně účastnil různých legionářských oslav a plně využíval všech finančních benefitů, které mu ze zákona jako legionáři náležely.¹¹⁹ Za okupace se však jako legionář nechoval. Za svoji činnost ho MLS v Chrudimi odsoudil k vůbec nejpřísnějšímu trestu ze všech deseti sledovaných mužů.

Posledním sledovaným legionářem je Antonín Pražák.¹²⁰ Narukoval až v roce 1917 k pěšímu pluku č. 98 a odešel s ním na italskou frontu. Zde padl 3. dubna 1918 do zajetí a zbytek války strávil v zajateckém táboře. Když počátkem roku 1919 začaly v Itálii vznikat domobranecké prapory, mezi 55 000 zájemci se přihlásil 17. února 1919 i Pražák. Je pravděpodobné, že motivací pro vstup mohly být právě špatné podmínky v zajateckých táborech a snaha vrátit se dříve domů, jak o tom píše Tomáš Jiránek ve své již zmiňované studii.

Pražák byl zařazen k 8. rotě 39. domobraneckého praporu, se kterým se vrátil do Československa. V srpnu téhož roku byl ještě převelen k 47. domobraneckému praporu. Více informací už prameny neposkytují, protože ve VÚA jsou pouze dva listy týkající se Pražáka. Jako poslední můžeme vyčíst, že na svatého Václava, tedy 28. září 1919, byl ve Vysokém Mýtě demobilizován. Je pravděpodobné, že se Pražák příliš jako legionář necítil. Už v roce 1938 požádal o členství v SA,¹²¹ za což měl být po druhé světové válce postaven před MLS Chrudim.

Na předešlých stránkách bylo představeno deset mužů-legionářů, kteří delší či kratší dobu první světové války strávili v československých zahraničních jednotkách. Někteří se bili za vznik Československa aktivně a jiní vstoupili do legií až po vzniku republiky třeba jen s vidinou, že se díky tomu dostanou rychleji domů. Jedni prolili za samostatnost svoji krev a za první republiky se hrdě hlásili k legionářským ideálům. Druzí zase rychle zapoměli, snad jen proto, že z právního hlediska statutem legionáře nedisponovali.

117 Tamtéž, *Cartella Personale*, s. 3.

118 Volně přeloženo jako Kříž za válečné úsilí. Legionáři ho příliš často nedostávali. Na druhou stranu můžeme soudit, že pokud jím byl Gloser vyznamenán, získal ho pravděpodobně za splnění nějakého náročného vojenského úkolu. Tím pádem se aktivně zapojil do bojů proti nepříteli.

119 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 21, Ls 188/46–Jan Gloser, zpráva vyšetřovací komise, č. j. 32/45.

120 Nar. 14. 10. 1899 v Černovíře.

121 *Sturmabteilung*, úderný oddíl.

Předchozí řádky popisují osudy obyčejných legionářů. Nikdo z nich se nestal slavným vojevůdcem, ani nezůstal ve službách republiky a nehledal strmou kariéru v ozbrojených silách mladého státu.¹²² Již mnoho bylo napsáno o generálech Syrovém, Gajdovi a desítkách dalších. Zmapovány jsou také osudy mnoha stovek až tisíců legionářů, kteří se za druhé světové války zúčastnili odboje proti okupantům a mnozí z nich za to zaplatili tím nejvzácnějším – životem svým a mnohdy i svých blízkých. Tato práce však šla jiným směrem. Přestože je ještě mnoho těch, kteří položili svůj život pro Československou republiku a jejichž osudy jsou dosud zahaleny rouškou tajemství, v další části bude pokračováno v příběhu oněch deseti mužů, kteří si zvolili jiný osud.

Edvard Beneš napsal v srpnu 1919 telegram legionářům, svádějícím těžké boje s bolševiky o transsibiřskou magistrálu kdesi v dalekém Rusku: „*Vlast nežádá od vás již žádných obětí, dost jste vykonali pro její osvobození.*“¹²³ Toto jistě platilo také o legionářích z italských i francouzských bojišť. Po dvaceti letech pokojného života v demokratickém státě ovšem přišla okupace Československa a s ní také žádost po dalších obětech a novém osvobození vlasti.

Na následujících stránkách budou popsány osudy oněch deseti mužů, kteří už většinou z jakéhokoliv důvodu nebyli ochotni přinášet další oběti. Někteří měli jistě za to, že již vykonali dost a nechtěli býti dále hrdiny. Další třeba ze svého hlediska oběti přinášeli, ale po válce to jejich okolí vidělo jinak. Musíme také vzít v úvahu, že každý z nich byl starší o dvě desítky let a mnohdy měli rodiny. Neriskovali tedy pouze svůj život jako v legiích, ale hrozilo jim vyvraždění všech příbuzných v případě odboje proti okupantům. A nesmíme zapomenout ani na ty, kteří se třeba se svojí legionářskou minulostí neztotožnili natolik, aby neprojevovali k novému režimu větší sympatie než k odkazu své minulosti. Pro některé z nich jistě bylo nacistické Německo vlastní více než Československá republika, kterou pomáhali budovat svými činy za první světové války.

Část druhá

Rozsudek Jménem republiky

V květnu a červnu 1945 ještě ani pořádně nedozněly poslední výstřely druhé světové války a po celé osvobozené Československé republice se začala roztáčet kola tzv. divoké retribuce. Strach o vlastní život přiživovaný v minulých šesti letech okupace způsobil, že mnoho lidí vzalo do svých rukou spravedlnost a chtěli potrestat ony původce teroru.

122 Snad až na Leonarda Sasínka. K jeho meziválečným osudům později.

123 F. EMMERT, *Českoslovenští legionáři*, s. 198.

V první řadě samozřejmě stáli Němci, ať už protektorátní, nebo říšští, jako další pak čeští kolaboranti, ať už domnělí, či skuteční.

Těch několik následujících týdnů po skončení nejhoršího ozbrojeného konfliktu v dějinách Evropy bylo také zneužito k vyřizování osobních sporů. Po celém československém území byli vražděni skuteční pachatelé zla za posledních šest let, ale také tisíce nevinných lidí. Zejména pohraniční oblasti se změnilly na divoký západ, kde si nikdo nemohl být jist svým vlastním životem, natož pak majetkem.

Začaly vznikat spontánní tribunály, které soudily kolaboranty i Němce na základě neexistujících zákonů. Současně s tím se začaly plnit věznice a internační tábory. Novými nájemci se po politických věznicích stávali občané německé národnosti a také domnělí či skuteční kolaboranti, kteří čekali na svůj soudní proces. Exilová vláda již rok vyzývala obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava, aby tyto osoby nejen odstranilo z veřejných funkcí, ale také aby byly zajištěny a mohly být potrestány.

Vězeňská zařízení a internační tábory začaly prskat ve švech. Odhaduje se, že koncem srpna 1945 se ve zhruba 500 takovýchto zařízeních nacházelo téměř 70 000 vězňenských Němců a Čechů. A to byli ti šťastnější, protože během několika poválečných měsíců mělo být zabito 19 000–30 000 Němců a blíže nespecifikované množství Čechů. Takto popisuje tzv. divokou retribuci americký historik Benjamin Frommer.¹²⁴

Společně s těmi tisíci zadrženými putovalo do vazby také několik osob, u kterých by to asi nikdo nepředpokládal. Jednalo se o několik bývalých československých legionářů. Z těch nejvýznamnějších jmenujme například již zmiňované generály Jana Syrového nebo Radolu Gajdu, k jejichž zadržení došlo v Praze. To jsou samozřejmě jen ty neznámější případy na celostátní úrovni, k podobným situacím však docházelo po celém Československu.

Ani obvod krajského soudu v Chrudimi samozřejmě nebyl výjimkou. Například už koncem června 1945 skončil ve vazbě italský legionář Jan Gloser, 3. srpna legionář ruský Alois Tomsche a dokonce už 18. května téhož roku jeho spolubojovník Josef Štarman. Na dalších stránkách bude čtenář seznámen s osudy deseti sledovaných legionářů, včetně jejich činnosti za okupace a samozřejmě procesu před MLS. Nejprve však bude nutné v krátkosti shrnout fungování chrudimského MLS v kontextu československé retribuce.

Mimořádný lidový soud v Chrudimi v kontextu československé retribuce

Ve druhé polovině roku 1945 byla zahájena činnost 23 mimořádných lidových soudů.¹²⁵ Jako první zasedl soudní senát v Českých Budějovicích už 27. července, většina dalších

124 B. FROMMER, *Národní očista*, s. 60–98. Počty zabitých a zemřelých Němců se u různých autorů liší.

125 První proces se sice konal už 8. června 1945 v Brně. Zde se nicméně soudilo ještě podle původního londýnského retribučního dekretu. M. BORÁK, *Spravedlnost*, s. 48.

zahájila až v průběhu podzimu. Jako poslední začali soudit obžalované v Chebu. Zde se první proces odehrál až 12. února 1946.¹²⁶ Vznik soustavy retribučního soudnictví umožnily tři dekrety prezidenta republiky, o Národním soudu č. 17/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti č. 138/1945 Sb. a nejdůležitější, alespoň pro tento text, o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech č. 16/1945 Sb.

Genezi tzv. Velkého dekretu lze sledovat od ledna 1942, kdy na konferenci v Londýně podepsalo devět exilových vlád nacisty okupovaných států tzv. Svatojakubskou deklaraci. V ní požadovaly stíhání a potrestání zločinů spáchaných nacisty během války.¹²⁷ Tuto snahu završil prezident Edvard Beneš 19. června 1945, když podepsal tzv. Velký retribuční dekret. Zákonná norma pro stíhání válečných zločinců a kolaborantů v Československu byla konečně na světě, i když až do úplného završení retribuice ke dni 31. prosince 1948 prošla ještě několika zásadními změnami.

V tomto textu bude věnována pozornost chrudimskému MLS, konkrétně deseti případům obviněných legionářů. Bohužel rozsah této studie neumožňuje vyčerpávající rekonstrukci fungování tohoto soudu. I přes to je však potřeba uvést některé základní informace. Prvním souzeným a odsouzeným před senátem chrudimského MLS byl Josef Padera. Toho uznali soudci vinným ze zločinu udavačství podle § 11 tzv. Velkého retribučního dekretu už 10. října 1945.¹²⁸

Další obžalovaní předstupovali před soudní senáty jako na běžícím páse. Do konce roku 1945 projednal MLS v Chrudimi celkem 117 případů, z toho odsoudil k smrti Marii Dvořákovou,¹²⁹ tři osoby odešly s trestem doživotního žaláře a 99 lidí bylo odsouzeno k různě dlouhým trestům odnětí svobody. Pouze sedm osob bylo zproštěno obvinění, u tří soud upustil od potrestání a čtyři byly postoupeny řádnému soudu.¹³⁰

Až do konce roku 1948 stálo před MLS v Chrudimi celkem 1 093 osob a dalších 208 bylo zařazeno do odsunu bez potrestání.¹³¹ Jen pro porovnání se dvěma již zpracovanými

126 V. JIŘÍK, *Nedaleko od Norimberku*, s. 14.

127 M. BORÁK, *Spravedlnost*, s. 22.

128 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 1, Ls 1/45–Josef Padera, rozsudek.

129 Marii Dvořákovou uznali soudci vinnou ze zločinu udavačství. Během okupace udala několik osob, z nichž Karel Houser skončil v koncentračním táboře Flossenbürg a nedožil se konce války. Dvořáková byla odsouzena 19. 12. 1945 k trestu smrti provazem a tentýž den popravena. SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 5, Ls 69/45–Marie Dvořáková, rozsudek.

130 Tamtéž, SZ Chrudim, kart. 391, činnost mimořádných lidových soudů v Čechách a na Moravě do 31. XII. 1945.

131 Srov. tamtéž, SZ Chrudim, kart. 389, měsíční zpráva za měsíc prosinec 1948; NA Praha, MS, kart. 1942, Výkaz o činnosti MLS v Chrudimi ze dne 10. 5. 1947.

východočeskými MLS, královéhradecký rozhodl za stejné období případy celkem 1 262 osob, ten jičínský rozhodl ve věci celkem 1 518 lidí.¹³²

Jak již bylo řečeno, MLS se zřizovaly při krajských soudech. Nicméně retribuční dekret stanovil, že: „...každý senát mimořádného lidového soudu může však zasedati, ukáže-li se to potřeba, v kterémkoli místě soudního obvodu.“¹³³ Toto byl poměrně častý jev i v našich sledovaných deseti případech. Josefa Nováka soudili v Litomyšli, Štarmana a Veselého zase ve Vysokém Mýtě. Zbylí souzení si své rozsudky vyslechli v budově krajského soudu v Chrudimi.

V případě, že soudci shledali obžalovaného vinným a nerozhodli se upustit od potrestání, uložili ještě vedlejší tresty. Část nebo celý majetek odsouzeného propadl státu, navíc si musel část trestu odpykat v nucených pracovních oddílech a v neposlední řadě ztrácel na určitou dobu nebo na doživotí občanskou čest. Tou byla myšlena např. ztráta pasivního i aktivního volebního práva, nemožnost vykonávat veřejné funkce, konat veřejné přednášky nebo projevy, provozovat svobodné zaměstnání nebo například působit jako zaměstnavatel nebo spoluzaměstnavatel.¹³⁴

Jménem republiky...

Jako první budeme sledovat osudy Aloise Tomscheho. Mezi propuštěním z armády a soudním přelíčením existuje jen velice málo pramenů k jeho činnosti. Zpravidla se jedná o výslechové protokoly vzniklé v souvislosti s jeho přelíčením před MLS. I přes to se pokusme alespoň částečně zrekonstruovat jeho život s důrazem na léta 1939–1945.

Podle posledních údajů se nacházel ještě v červnu 1920 ve Vladivostoku u pracovní rotý a tam jeho stopy končily. Není jasné, jak a kdy se navrátil do vlasti. Podle svých slov nadále pracoval jako učitel a od počátku 30. let zastával místo řídícího učitele ve škole v Třebovicích. Také měl za první republiky vstoupit do Německého svazu zemědělců (Bund der Landwirte) za předsednictví Franze Spiny.¹³⁵

V roce 1938 na něj měli vyvíjet jako na řídícího učitele silný nátlak členové *Sudeten-deutsche Partei*, aby vstoupil do jejich strany. Tlaku podlehl v červnu 1938 a jako bývalý člen SdP se pak stal také členem NSDAP, ovšem až v říjnu 1941. Z jakých důvodů až tak pozdě, není jasné. Tomsche tvrdil, že ve straně nevyvíjel vůbec žádnou činnost a až do

132 L. JARKOVSKÁ, *Odplata*, s. 92.

133 Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, § 22.

134 Tamtéž, § 14, 15.

135 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 5, Ls 65/45–Alois Tomsche, hlavní přelíčení, s. 2.

roku 1944 ani nezastával žádnou funkci. Počátkem roku 1944 ho měl pověřit *Ortsleiter* NSDAP, jakýsi Grauzna, funkcí *Schulungsleitera*, tedy školního inspektora.¹³⁶

Dne 3. srpna 1945 si pro Tomscheho došli příslušníci SNB a řídicí učitel putoval do vazby. Veřejný žalobce na něj vypracoval žalobu 25. října 1945, ve které ho obvinil ze spáchání zločinu proti státu podle § 3 tzv. Velkého retribučního dekretu. Podle právního výkladu byl Tomsche v době zvýšeného ohrožení republiky¹³⁷ činovníkem organizace NSDAP, za což mu podle dekretu hrozilo od pěti do dvaceti let těžkého žaláře v případě, že se nedopustil činu přísněji trestného.¹³⁸

Ještě před hlavním přelíčením se Tomsche hájil v několika bodech. Jednak prý musel do organizací vstoupit, protože byl v letech 1939 a 1940 udán ke krajskému vedení NSDAP jako politicky nespolehlivý, protože jako řídicí učitel aktivně politicky nepracoval. Co se týká jeho funkce, měl prý pouze zastupovat *Schulungsleiterra*, který nastoupil vojenskou službu, a ani nedostal žádný ustavovací dekret. V neposlední řadě schoval po začátku okupace obrazy prezidentů Masaryka a Beneše na půdu, kde přečkaly bez úhony celou válku. V květnu 1945 je pak odevzdal na Národním výboru, což měl i potvrzeno.¹³⁹

Dne 27. listopadu 1945 se ze svých činů Alois Tomsche zpovídal před soudním senátem pod vedením JUDr. Josefa Aksamita. Po přečtení obžaloby trval Tomsche na tom, že se necítí vinen. Poté zazněl jeho výslechový protokol, ve kterém mimo jiné zaznělo na jeho obhajobu:

„...nikomu jsem neublížil, nikoho jsem neudal, hleděl jsem si svého učitelského úřadu, jemuž jsem byl plně oddán. Mně by mohli ještě dnes mnozí občané z Třebovic potvrditi, že jsem byl státoprávním občanem první republiky, který dovedl prezidenta Masaryka a Beneše v úctě míti a o nich svým žákům vykládati...“¹⁴⁰

Tomsche se během přelíčení přiznal, že od zimy 1944 opravdu vykonával funkci *Schulungsleiterra* a popsal znovu svoji činnost. Hlavní přelíčení bylo krátké a netrvalo příliš dlouho. Kromě výslechu obviněného ještě bylo čteno několik protokolů a potvrzení a na závěr navrhl veřejný žalobce uložení trestu pětiletého těžkého žaláře.¹⁴¹

136 Tamtéž, výslech obviněného ze dne 28. 8. 1945. Podle svých slov měl působit jako vedoucí pro odrostlé členy Hitlerjugend, předávat jim pokyny shora. Dále měl rozesílat noviny od krajského vedení, vybírat za ně peníze a ty předávat pokladníkovi.

137 Dobou zvýšeného ohrožení republiky je myšleno období od 21. 5. 1938 do 31. 12. 1946. M. BORÁK, *Spravedlnost*, s. 33.

138 Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, § 3.

139 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 5, Ls 65/45–Alois Tomsche, obhajoba.

140 Tamtéž, výslech obviněného ze dne 28. 8. 1945.

141 Tamtéž, hlavní přelíčení, s. 3.

Soudní senát nakonec uznal Aloise Tomscheho vinným a v rozsudku mu uložil odpykat čtyři roky odnětí svobody. Na stejnou dobu ho zbavil občanské cti a celý trest si měl odpykat v nucených pracovních oddílech. Navíc, kromě nezbytných svršků, propadl celý majetek řídicího učitele ve prospěch státu. Zajímavější ovšem je, že soudci v rozsudku použili i § 16 retribučního dekretu,¹⁴² podle kterého bylo možné snížit trest i pod dolní hranici sazby, která byla v tomto případě pět let.¹⁴³

Zastavme se na chvíli u aplikace § 16. Představoval jediný možný způsob, jak obžalovanému snížit výši trestu. Jeho použití záviselo pouze na konkrétních soudcích. Bylo tedy pouze na jejich zvážení, „...co je takovým vlasteneckým činem a do jaké míry jej lze vzít v úvahu při meritorním rozhodování“.¹⁴⁴ Zpočátku retribuční § 16 soudní senáty, alespoň v rámci MLS v Chrudimi, dost šetřily. Tomsche se stal teprve šestým obžalovaným, na kterého byl tento paragraf použit.

Je bezpochyby zajímavé, že Alois Tomsche nikdy během výslechů ani procesu nezmínil svoji legionářskou minulost. Sice je pravda, že dle zákona nárok na statut legionáře neměl, ale u soudu by mu to asi jen těžko přitížilo. Z uloženého trestu si po započtení vazby Tomsche odpykal pouze 14 měsíců. Dne 31. října 1946 byl totiž společně se svou rodinou odsunut do amerického okupačního pásma transportem č. 28350.¹⁴⁵

Dalším souzeným legionářem byl Němec Jan Suchomel. Také jeho proces byl poměrně jasnou záležitostí na základě toho, k čemu se Suchomel sám přiznal. Vezměme to ale od začátku. Z legie se vrátil do Československa až v říjnu 1920. Sám tvrdil, že během první republiky vstoupil do komunistické strany a také se oženil.

Po zabrání pohraničí Němci na podzim 1938 vstoupil do SA,¹⁴⁶ dlouho v nich však nevydržel. Za půl roku byl propuštěn ze zdravotních důvodů. Razantně popřel, že by se za války stal členem NSDAP, na druhé straně přiznal, že už v lednu 1939 získal členství a funkci v organizaci NSV,¹⁴⁷ kde působil jako *Blockleiter*. Sám Suchomel ovšem tvrdil:

142 Snížení trestu pod dolní hranici sazby je možné: „...je-li obecně známo, nebo lze-li bez průtahů prokázat, že obžalovaný jednal s úmyslem prospěti českému nebo slovenskému národu nebo Československé republice [...] nebo že se pozdější svou činností zasloužil o osvobození republiky z nepřátelské moci, nebo o nápravu, nebo o zmenšení zla nepřítelům způsobeného.“ Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, § 16.

143 SOA Zámrsrk, MLS Chrudim, kart. 5, Ls 65/45–Alois Tomsche, rozsudek, s. 1.

144 B. FROMMER, *Národní očista*, s. 131.

145 SOA Zámrsrk, MLS Chrudim, kart. 5, Ls 65/45–Alois Tomsche, úřední záznam Pres. 863–16/47.

146 Podle metodických pokynů byla organizace SA „...bojovou, vojensky vybudovanou, výběrovou organizací nacistického hnutí, jejímž cílem bylo násilné prosazování názorů a programu strany [NSDAP – pozn. autora] [...] Členství v této organizaci bylo dobrovolné.“ SOA Zámrsrk, SZ Chrudim, kart. 389, Výklad dekretu presidenta republiky, směrnice ze dne 22. 9. 1945.

147 Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (Nacionálněsocialistická péče o blaho lidu), charitativní organizace, která však podle směrnice ministerstva vnitra „...sloužila ke „kupování duší“, tedy získávání mravně méně vyspělých příslušníků národa hmotnými výhodami“. L. JARKOVSKÁ, *Odpłata*, s. 257.

„Do obou složek jsem vstoupil na nátlak činovníků strany NSDAP a pod výhrůžkou, že ztratím a nebudu moci dosíci žádného zaměstnání.“¹⁴⁸

Za tuto svoji činnost byl zatčen 1. října 1945 a putoval do internačního tábora v Ústí nad Orlicí. Na rozdíl od Tomscheho nevypracoval Suchomel žádnou svoji obhajobu. Ani on ve spise nikde nezmínil, že vstoupil do československých legií v Rusku. Veřejný žalobce dokončil obžalobu na konci listopadu téhož roku a 24. ledna stanul obžalovaný před senátem MLS v Chrudimi pod vedením JUDr. Stanislava Bartoše. Přelíčení trvalo pouze půl hodiny a jediným zajímavým momentem bylo zamítnutí návrhu obžaloby na předvolání svědka. Ten měl dosvědčit Suchomelovo dobré chování k Čechům za války a také jeho předválečné členství v KSČ. Toto ovšem soudci zamítli a po krátké chvíli došlo na čtení rozsudku.¹⁴⁹

Soudci uznali Jana Suchomela vinným v obou bodech obžaloby, tedy jak ve členství v SA, tak funkcionářství v NSV. Přestože § 2 retribučního dekretu konkrétně SA nejmenuje, myslí na organizace podobné povahy jako SS, *Freiwillige Schutzstaffeln* a další. V tomto případě hrozí v prokázání viny trest od pěti do dvaceti let, v případě přitěžujících okolností i doživotí. Stejným způsobem byl uznán vinným i ze zločinu podle § 3 stejného dekretu. I v tomto případě je NSV brána jako organizace podobné povahy jako např. NSDAP nebo SdP, takže se činovnictví trestá těžkým žalářem od pěti do dvaceti let.¹⁵⁰

Ani v tomto případě se nejednalo o nijak složitý případ. Suchomel se ke členství sám doznal a soudci měli jednoduchou práci. Odsoudili ho k šesti letům těžkého žaláře, které si musel odpykat v pracovních oddílech, ztrátě občanské cti na 10 let a propadnutí celého majetku. Ani v tomto případě nestrávil odsouzený legionář ve vězení příliš dlouhou dobu. Za necelý rok po svém zatčení byl odsunut z jičínského sběrného střediska do ruského okupačního pásma.¹⁵¹

O poznání složitější práci měli soudci v případě Josefa Nováka. Ten se po svém návratu z Ruska věnoval svému povolání provozovanému už před válkou – mlynářství. Na počátku 30. let se odstěhoval do osady Kamenné Sedliště nedaleko vesnice Budislav u Litomyšle. Zde si pronajal mlýn a navázal styky s Janem Netolickým¹⁵² z Budislavi. Spolu s ním pak

148 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 9, Ls 140/45–Jan Suchomel, protokol sepsaný s Janem Suchomelem ze dne 1. 10. 1945.

149 Tamtéž, hlavní přelíčení.

150 Srov. tamtéž, rozsudek; Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, § 2, 3.

151 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 9, Ls 140/45–Jan Suchomel, úřední záznam Pres. 863–16/47.

152 Jana Netolického nejprve soudní senát zprostil obvinění podle § 3, čehož se měl dopustit podporou a propagací fašistického hnutí během okupace. V obnovené retribuici v roce 1948 pak byl odsouzen za členství a funkce v organizacích Vlajka a Národní obec fašistická k osmiletému trestu těžkého žaláře. SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 78, Ls 931/46–Jan Netolický.

měl organizovat Národní obec fašistickou v obci a okolí, do strany také současně s tím vstoupil. Do okupace vystřídal ještě několik dalších mlýnů po kraji a rok 1939 ho zastihl v Chlumětíně. Jak sám přiznal, nedařilo se mu hospodářsky dobře, a tak odjel na práci do Německa, kde zůstal až do roku 1940.

V následujícím roce se opět vrátil do mlýna v Kamenném Sedlišti, kde žil se svou novou družkou Františkou Dospělovou a jejími třemi dětmi. Podle poválečné zprávy MNV v Budislavi měli všichni dávat jasně najevo své sympatie k okupantům. Zvláště provokativně pak měli vystupovat dva synové Dospělové, Jaroslav s Josefem.¹⁵³ S Novákem měli prakticky neustálé spory místní sedláci, kteří byli přiděleni úřady mletím právě k němu.

Stěžovali si, že jim dodává mouku nízké kvality a také jim do ní často měl přimíchávat písek. Anna Stříteská dokonce vypověděla, že si nechala u Nováka mlít i načerno. V takových případech jí dával vždy o několik kilo mouky méně a Anně Rožkové dokonce odmítl dát mouku a nevrátil jí ani pšenici.¹⁵⁴ Navíc měl mít spory s jiným mlynářem, Josefem Dostálem. Dokonce měl několikrát spolu s Josefem Dospělem hlídat jeho mlýn a jednou v noci přistihli dva sedláky, jak si k Dostálovi přijeli nechat namlít načerno obilí. Dospěl pak odjel na okresní úřad do Litomyšle a celou věc udal. U Dostála pak následovala prohlídka, ze které ovšem vyšel díky známosti s četníky s pokutou 300 korun. Josef Dostál i se dvěma svými pokutou poškozenými „zákazníky“ byl po válce přesvědčen, že Dospěla měl na okresní úřad poslat Novák.¹⁵⁵

V roce 1941 zapečetily úřady Novákův mlýn. Po poradě s Netolickým odjel tento na Oberlandrát do Pardubic a žádal o povolení mlít dál. Podle svých slov měl úředníkům sdělit, že jak on, tak i jeho rodiče měli německé školy. Na závěr ještě podepsal nějaký papír, a když přijel domů, mlýn byl opět rozpečetěný. Až později si prý uvědomil, že asi podepsal žádost o německé občanství.¹⁵⁶

V Novákově spise se ještě objevuje podezření, že by měl mít něco společného s udáním budislavského učitele, jistého Jilemnického. Svědek Alois Stříteský vzpomínal, že se jednou s Novákem bavil a ptal se ho právě na Jilemnického. Na to mu měl Josef Novák odpovědět: „*Tak mě to mrzí, Netolický si pro mne poslal a žádal mě, abych mu dopis, psaný jeho rukou napsal německy. Učinil jsem to a tak mě to mrzí.*“¹⁵⁷

V roce 1943 Němci znovu, tentokrát definitivně, zapečetili Novákův mlýn. Ten se pak odstěhoval zpět do Chlumětína a dlouhou dobu byl bez práce. Koncem války pak

153 Tamtéž, kart. 12, Ls 25/46–Josef Novák, zpráva MNV v Budislavi ze dne 15. 6. 1945, s. 1.

154 Tamtéž, protokol sepsaný s Annou Rožkovou ze dne 18. 9. 1945.

155 Tamtéž, protokol sepsaný s Josefem Dostálem ze dne 28. 8. 1945

156 Tamtéž, protokol sepsaný s Josefem Novákem ze dne 25. 5. 1945.

157 Tamtéž, protokol sepsaný s Aloisem Stříteským ze dne 28. 8. 1945.

sehnal zaměstnání jako civilní strážník u firmy Obhut v Bílku. V dubnu 1945 pak dostal předvolání na okresní úřad do Litomyšle, kde obdržel rozhodnutí o přiznání německého státního občanství.¹⁵⁸

Přestože byl několikrát volán na četnickou stanici k podání vysvětlení už v květnu 1945, k zatčení Josefa Nováka došlo až 16. června. Počátkem roku 1946 na něj dokončil veřejný žalobce obžalobu, ve které ho vinil ze dvou zločinů. Novák měl podle něj navést Dospěla, aby učinil udání na okresním úřadě v Litomyšli na to, že Dostál mele načerno mouku. Dále mu vyčítal, že dával osobám, které si u něj nechaly načerno mlít, málo mouky a ještě k tomu špatné kvality. Kromě toho jim do ní měl sypat písek.¹⁵⁹

Dne 23. ledna 1946 se kvůli Novákovi sešel senát MLS. Obžalovaný se hájil tím, že u Dostálova mlýna byl proto, že tam hledal Dospěla a chtěl mu zabránit v nějaké hlouposti. Rozhodně pak popřel, že by ho vyzval k udání černého mletí. V této věci by jistě byl klíčový Dospělův výslech, nicméně ten koncem okupace zemřel. V dalším bodu obžaloby se Novák hájil tím, že měl ve mlýně staré stroje a často se mu melivo vysypalo na zem a písek se tam musel dostat, když toto smítal. Ve věci nevydané mouky pak tvrdil, že se jednalo pouze o nedorozumění, které se už nestihlo vysvětlit, protože se odstěhoval do Chlumětína. Další svědkové pak potvrdili, že písek byl v mouce pouze ojedinele.¹⁶⁰

Senát MLS vedený JUDr. Jaroslavem Honzíčkem uznal po více než dvouhodinovém jednání Nováka vinným pouze jedním bodem obžaloby. Neuvěřil jeho obhajobě, že nenabádal Dospěla k udání, a odsoudil ho za zločin udavačství podle § 11¹⁶¹ retribučního dekretu k osmi letům těžkého žaláře, ztrátě občanské cti na deset let a propadnutí celého majetku. Kromě toho si musel trest odpykat v nucených pracovních oddílech. Na druhou stranu soudci uvěřili Novákově obhajobě, co se písku v mouce týká, a zprostil ho obvinění ze zločinu podle § 10¹⁶² retribučního dekretu.

Obvinění ze zločinu udavačství bylo jedním z nejčastějších obvinění, které musely senáty MLS řešit, což potvrdilo obavy, že udavačství bylo během okupace velice rozšířené. O výši trestu pro odsouzeného pak rozhodoval soud na základě následků, které mělo udání na poškozeného, v případě smrti poškozeného soudy velice často vynášely nejvyšší

158 Tamtéž, protokol sepsaný s Josefem Novákem ze dne 25. 5. 1945.

159 Tamtéž, obžaloba na Josefa Nováka.

160 Tamtéž, hlavní přelíčení.

161 „Kdo v době zvýšeného ohrožení republiky ve službách nebo v zájmu nepřítelů, nebo využívaje situace přivoděné nepřátelskou okupací jiného pro nějakou skutečnou nebo vymyšlenou činnost udal, trestá se za zločin těžkým žalářem od pěti do deseti let.“ Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, § 11.

162 „Kdo v době zvýšeného ohrožení republiky zneužil tísně, způsobené národní, politickou či rasovou persekcí, aby se obohatil na úkor státu, právnícké či fyzické osoby, trestá se, nedopustil-li se činu přísněji trestného, za zločin těžkým žalářem od pěti do deseti let.“ Tamtéž, § 10.

trest i nad odsouzeným.¹⁶³ Josef Novák tedy dostal poměrně nízký trest vzhledem k tomu, že následky pro poškozené byly pouze minimální, případným podílem na udání učitele Jilemnického se soud vůbec nezabýval.

Na druhou stranu prokázání viny ze zločinu podle § 10 bylo pro žalobce velice obtížné vzhledem k tomu, že musel dokázat, že se jednalo o zneužití tísně způsobené okupací, a ne „obyčejný“ trestný čin na majetku, který by spadal pod jurisdikci řádného soudu. Většina prokázání viny ze zločinu podle zmíněného paragrafu měla zpravidla spojitost s majetkem židů nebo politických vězňů, který německé úřady často prodávaly pod cenou a někteří lidé ho za velice výhodných podmínek za války nakupovali, jako tomu bylo například u Františka Pohla.¹⁶⁴

V Novákově spise zaznělo pouze jednou o jeho legionářské minulosti, když byl spojován s Národní obcí fašistickou, sám obžalovaný tuto skutečnost pak nikde nezmiňoval. Ani Josef Novák si však nakonec celý trest neodpykal. Na rozdíl od předchozích dvou případů proto, že po téměř šesti letech strávených ve věznici dne 19. května 1951 zemřel ve výkonu trestu.¹⁶⁵

Poměrně významnou postavu německé komunity z Chocně představoval Josef Štarman. Po svém návratu z Ruska nastoupil zaměstnání u firmy Roubíček v Chocni jako tkadlec. Ve dvacátých letech byl organizován v KSC, z níž měl vystoupit v roce 1928 na nátlak svého zaměstnavatele. V roce 1940 vstoupil do APF¹⁶⁶ a velice aktivně působil na své kolegy v práci, agitoval a dokonce několik z nich přesvědčil ke vstupu do APF.¹⁶⁷

V rámci této organizace také spolupracoval se dvěma konfidenty gestapa Václavem Vondráčkem a Františkem Novákem.¹⁶⁸ Navázal také kontakty se známým konfidentem pardubického SD¹⁶⁹ Václavem Rösslerem.¹⁷⁰ Těmto všem pravidelně dodával informace

163 L. JARKOVSKÁ, *Odplata*, s. 223.

164 Pohla uznal chrudimský MLS vinným ze zločinu podle § 10 retribučního dekretu, který spáchal, když za okupace za pomoci členů pardubického gestapa získával nábytek po politických vězních a zatčených či deportovaných židech. Tento nábytek dále rozprodával. Soud Pohla odsoudil k jednomu roku těžkého žaláře za použití § 16, protože pomáhal českým lidem. SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 64, Ls 794/46–František Pohl, rozsudek.

165 Tamtéž, kart. 12, Ls 25/46–Josef Novák, zpráva o úmrtí vězně.

166 Arijská pracovní fronta – organizace, která se hlásila k nacistickému programu Adolfa Hitlera a viděla budoucnost Čechů jen v rámci Německa. Ve východních Čechách disponovala APF nejvíce stoupenci z celého protektorátu. L. JARKOVSKÁ, *Odplata*, s. 244.

167 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 13, Ls 59/45–Josef Štarman, protokol sepsaný s Josefem Štarmanem ze dne 26. 10. 1945, s. 1.

168 František Novák byl v létě 1946 odsouzen chrudimským MLS k trestu těžkého žaláře v trvání 15 let. Soud ho uznal vinným ze členství v APF a několikanásobného udavačství. Tamtéž, kart. 71, Ls 867/46–František Novák, rozsudek ze dne 21. 8. 1946.

169 Sicherheitsdienst, zpravodajská služba SS a NSDAP.

170 Toho odsoudil MLS Chrudim za členství a funkci v NSDAP a mnohonásobné udavačství k doživotnímu žaláři. Tamtéž, kart. 51, Ls 662/46–Václav Rössler, rozsudek ze dne 6. 6. 1946.

o chování a náladách českého obyvatelstva. V roce 1941 Rösslerovi dokonce sdělil, že jeho nadřizený ze zaměstnání Karel Sobotník doma ukrývá zbraně s tím, aby toto oznámil na patřičná místa.

Toto, byť nepřímé, udání vedlo k domovní prohlídce v Sobotníkově domě, které se Štarman osobně zúčastnil. K udání ho vedlo to, že na podzim 1938 viděl Sobotníka, jak v noci na kole domů přiváží nějaké bedny. K domněnce, že se jedná o zbraně, Štarmana vedlo to, že v té době sloužil poškozený v československé armádě. Během prohlídky gestapo nic nenašlo, a tak to nemělo pro Sobotníka další následky. Po válce Štarman zdůvodňoval, proč udání učinil: „*Proti Sobotníkovi jsem nic neměl, ale jako příslušník APF a Němec jsem toto udání udělal...*“¹⁷¹

Josef Štarman si totiž společně s manželkou požádal počátkem roku 1941 o německé státní občanství, které oba dva bez problémů a obratem získali. S tím pak jde ruku v ruce členství v dalších německých organizacích NSV a DAF.¹⁷² Zde pomáhal s organizací a vybíral příspěvky od členů a také dary na *Winterhilfe* nebo na Německý červený kříž. O rok později se stal ještě členem SA a pravidelně se účastnil vojenských cvičení ve střelbě nebo vrhu granátem.¹⁷³

Jak uvedla jeho manželka Marie, na jaře 1944 narukoval k německé branné moci jako vojín. Bojů se však zúčastnit neměl, pouze do konce války kopal zákopy a vykonával podobnou činnost. Když se pak v květnu 1945 vrátil domů, byl po několika dnech zatčen četnictvem a uvězněn. Za pouhé tři týdny putovala do vazby i jeho manželka Marie. Kromě toho, že ho úřady vyšetřovaly za jeho vlastní činnost během okupace, řádně Štarmana vytěžili i jako svědka v otázce zatýkání komunistů ve firmě Roubíček v září 1940.¹⁷⁴

V prosinci 1945 se Josef Štarman dozvěděl o odsouzení své manželky MLS v Chrudimi. Soudní senát ji uznal vinnou jednak ze členství a funkce v organizacích NSV a DAF, a také zločinu způsobení ztráty svobody podle § 7 retribučního dekretu. Kromě vedlejších trestů nařídil rozsudek odpykání 13 let těžkého žaláře.¹⁷⁵

Žalobce podal obžalobu na Josefa Štarmana v polovině ledna 1946 a vinil ho z několika zločinů podle § 2, 3 a 11 retribučního dekretu. Kromě již výše popsaného měl udat ještě Františka Škrance, že vedl na veřejné schůzi řeči proti Německu. O měsíc později stanul

171 Tamtéž, kart. 13, Ls 59/45–Josef Štarman, protokol sepsaný s Josefem Štarmanem ze dne 26. 10. 1945, s. 2.

172 DAF – Deutsche Arbeitsfront (Německá pracovní fronta) byla organizací sdružující bývalé členy odborových organizací, měla pomáhat svým členům v oblasti pracovního a sociálního práva a v neposlední řadě také pečovat o náležitě využití volného času. M. BORÁK, *Spravedlnost*, s. 179–180.

173 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 13, Ls 59/45–Josef Štarman, rozsudek, s. 3.

174 Tamtéž, různé protokoly.

175 Štarmanová udala Miroslavu Veselou z Chocně za nevhodné vyjadřování o atentátu na Reinharda Heydricha Rösslerovi. Ten to postoupil dále na gestapo a Veselá strávila šest týdnů ve vazbě gestapa. Tamtéž, kart. 5, Ls 75/45–Marie Štarmanová, rozsudek s. 1.

obžalovaný před pětici soudců, kteří ho po několikahodinovém přelíčení odsoudili ke 13 letům těžkého žaláře (osm z nich si měl odpykat v pracovních oddílech), ztrátě občanské cti na 15 let a propadnutí celého majetku.

Soud uznal Štarmana vinného ze členství a funkce v organizacích APF, NSV, DAF (§ 3 retr. dekretu), dále ze členství v SA (§ 2 retr. dekretu) a udání Karla Sobotníka (§ 11 retr. dekretu). Naopak ho zprostil udání na Františka Škrance, protože se věc podle svědků seběhla úplně jinak, než uváděla obžaloba, a skutek nesplňoval podstatu trestného činu podle retribučního dekretu. Dále se soud nezabýval a ani nemohl Štarmanovou přihláškou k německé národnosti, přestože je to v obžalobě uvedeno, ani jeho službou v německé armádě.¹⁷⁶

Josef Štarman odešel od soudu s druhým nejvyšším trestem ze sledovaných legionářů a také strávil ve vězení druhou nejdelší dobu. Podmínečně propuštěn byl až v prosinci 1954 po téměř devíti a půl letech strávených za mřížemi. Jeho manželka odešla na svobodu o dva roky dříve. Josef Štarman se tak dokázal během okupace úplně oprostít od legionářských ideálů a plně se ztotožnil s myšlenkou nacismu a bez jakýchkoli výčitek kolaboroval s okupanty.

Postrachem pro své okolí byl za německé okupace bývalý italský legionář Jan Gloser. Ještě před válkou se hrdě hlásil ke své účasti na vzniku Československa a zapojení do zahraničního odboje. V roce 1940 se ale přihlásil o německou příslušnost, kterou bez problémů obdržel. Vychodil totiž německou školu a pocházel ze smíšeného manželství, jeho matka byla Němka.

Během okupace žil se svou rodinou v malé osadě Maksičky nedaleko Poličky. Za války měla osada pouze osm čísel popisných a Gloser byl ze všech obyvatel jediným Němcem. Podle jeho vlastní výpovědi se měl často stávat terčem zlomyslností od svých sousedů proto, že se hlásil k německé národnosti. Někdy se mu na dveřích objevovaly letáky s hanlivým textem, jindy zase běhal po osadě jeho pes, který měl na ocase připevněný papírový hákový kříž. Nejčastěji měl však pomazané vchodové dveře lidskými výkaly. Mezi sousedy se po válce objevovaly názory, že si to měl Gloser všechno dělat sám, aby prý měl důvod k udání.¹⁷⁷

Gloser pak pokaždé vyhrožoval sousedům udáním a vyhrožoval, že osadu stihne stejný osud jako Lidice a Ležáky. Tyto incidenty několikrát vyšetřovali i četníci z nedaleké Korouhve. Celá věc vyvrcholila o Velikonocích v roce 1943, kdy opět byly dveře pomazány výkaly. Gloser pak vtrhl do domu k sousedům Hegrovým a obviňoval Josefa Hegra, že

176 Tamtéž, kart. 13, Ls 59/45–Josef Štarman, rozsudek, s. 1–4.

177 Tamtéž, kart. 21, Ls 188/46–Jan Gloser, různé výslechové protokoly.

právě on je původcem těchto naschválů. Došlo k prudké hádce a Gloser dokonce několikrát udeřil Josefa Hegra i jeho otce.

Celou věc se druhý den snažili řešit i četníci z Korouhve a vypadalo to, že se Gloser spokojí s Hegrovou omluvou. O několik dní později ale dostalo četnictvo příkaz, aby Hegra zadrželo a přivezlo na pardubické gestapo. Po osadě se šušovalo, že udání má na svědomí Gloser a některým jedincům se měl i sám přiznat. Josef Heger pak putoval přes Terezín do koncentračního tábora v Oranienburgu, kde počátkem ledna 1945 zemřel.¹⁷⁸

Na podzim 1944 došlo ještě k udání Gloserova spolupracovníka Františka Hartla z Poličky. Ten se během obědové pauzy vyjadřoval, že Češi utíkající z bombardovaného Německa jsou rozumní, že je jedno, jestli mají zemřít tam, nebo být uvěznění v protektorátu. Celé rozpravě byl přítomen i Jan Gloser. Za měsíc si Hartla předvolalo pardubické gestapo, ale celou věc vyřešilo domluvou, prý kvůli dosavadním dobrým pracovním výkonům Hartla. Později při soukromé rozmluvě se měl Hartlovi Gloser k udání přiznat. Omlouval se mu, že prý udání učinil vedoucímu závodu v rozčlenění.¹⁷⁹

Po osvobození začala vyšetřovací komisi při Škodových závodech v Poličce docházet udání na Jana Glosera. Ta věc samozřejmě pak postoupila dál. Jak tomu však často bývalo, podobná udání působí značně přehnaně. Komise Glosera vinila, že se měl stát členem *Arbeitsfronty* a také *Volkssturmu*. Dále uvádí:

„Pobíral výhody všech Němců a staral se o to, by se Němcům všestranně zalíbil. Za toto zrádcové, podlé a bezcharakterní jednání budiž zatčen a vyšetřen, neboť je zde doměnka [sic], že má více udání na svědomí a snad i lidské oběti, které byli [sic] gestapáky pak ubity. Zradil bratrství a přísahu legionářů, přísahu a věrnost čsl. republiky, národní čest [sic] a proto budiž dle těchto činů souzen a odsouzen.“¹⁸⁰

Dne 26. června 1945 si pro Glosera přišli příslušníci SNB a on putoval do vazby. Ve výslechových protokolech zmiňuje, že sloužil v italských legiích, ale spíše toto používají svědkové a obrací proti němu, jak můžeme číst v oznámení komise. Celý případ bylo třeba řádně vyšetřit, než mohl být předán veřejnému žalobci. Ten pak 3. února 1946 žaloval Glosera z dvojnásobného udavačství. V té době se ještě nevědělo o smrti Josefa Hegra. I přes to už tehdy hrozil Gloserovi poměrně vysoký trest:

„Zavinil-li však udavač svým udáním ztrátu svobody československého občana, trestá se těžkým žalářem od deseti do dvaceti let. Mělo-li udání za přímý nebo nepřímý následek ztrátu svobody

178 Tamtéž, hlavní přelíčení s. 2. Pravděpodobně zemřel v Sachsenhausenu, KT Oranienburg existoval pouze v letech 1933–1934.

179 Tamtéž, protokol sepsaný dne 23. 7. 1945 s Františkem Hartlem.

180 Tamtéž, zpráva vyšetřovací komise č. j. 32/45.

*většího počtu lidí nebo těžkou újmou na zdraví, trestá se doživotním žalářem, mělo-li za následek něčí smrt, trestá se smrtí*¹⁸¹.

Když pak koncem dubna téhož roku stanul Jan Gloser před soudním senátem MLS v Chrudimi, hrozil mu podle retribučního dekretu trest těžkého žaláře od deseti let do doživotí. Během hlavního přelíčení však otec umučeného Josefa Hegra doložil potvrzení, že jeho syn zahynul v koncentračním táboře a pověsil tak nad Glosera pověstný Damoklův meč. Jan Gloser před soudci vytrvale popíral, že by učinil jakékoliv udání. Jeho tvrzení pak vyvraceli buď svědci osobně, nebo čtené protokoly. Bývalý četník z Korouhve Jaroslav Trojan se sice k soudu nedostavil, z jeho protokolu dokonce zazněla domněnka, že k udáním měla Glosera přinutit jeho manželka, která na něj měla mít velký vliv. Po tříhodinovém přelíčení navrhl veřejný žalobce, jistě k velkému zděšení obviněného, trest smrti. Gloser i se svým obhájcem žádal o zproštění všech obvinění.¹⁸²

Je velkou škodou, že se v soudním spisu nenachází poradní protokol, kde je zaznamenáno hlasování všech soudců o vině a případně o trestu pro obžalovaného. Mohl by nám objasnit, zda byl vůbec trest smrti na pořadu dne, a jestli ano, tak o jaký vlásek unikl bývalý legionář Jan Gloser šibenici. Soudci totiž v rozsudku odsoudili Glosera „pouze“ k doživotnímu trestu těžkého žaláře a stejně dlouhé ztrátě občanské cti. Na rozdíl od svých předchůdců měl však Gloser strávit v nucených pracovních oddílech pouze deset let a zabavena mu byla jen desetina majetku.

Rozsudek ho uznal vinným v obou bodech obžaloby, tedy jak v udání Hartla, tak i z udání Josefa Hegra, a to s následkem smrti. Z citovaného dekretu je jasné, jaký trest Gloserovi hrozil. Soudci však shledali, že: „...vzhledem k tomu, že obžalovaný první čin spáchal v rozčilení z toho, že znečistěn [sic] byl jeho majetek, považoval soud trest smrti za nepřiměřeně přísný, a proto na místo toho vyměřil mu trest doživotního těžkého žaláře“.¹⁸³

Ze všech deseti legionářů tak strávil Jan Gloser ve vězení nejdelší dobu. Nebyl to však zbytek života, jak mu uložil soud. Kriminál opustil až 25. července 1957 díky milosti prezidenta republiky. Za svůj čin si tak musel odpykat 12 let za mřížemi. Pokud porovnáme datum Gloserova propuštění s ostatními odsouzenými MLS v Chrudimi, můžeme konstatovat, že patřil mezi poslední dva retribuční vězně odsouzené tímto soudem.¹⁸⁴

181 Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, § 11.

182 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 21, Ls 188/46–Jan Gloser, hlavní přelíčení.

183 Tamtéž, rozsudek, s. 2.

184 Tím úplně posledním byl Josef Fitzbauer propuštěný díky milosti prezidenta republiky až v roce 1962. Viz tamtéž, kart. 1, Ls 16/45–Josef Fitzbauer, záznam ze dne 12. 4. 1962.

Osudy Rudolfa Matousche a Antonína Pražáka¹⁸⁵ po druhé světové válce jsou prakticky totožné, proto zde budou uvedeny společně. Širší rekonstrukce osudů obou mužů za první republiky nebo během okupace bohužel nepřipadá v úvahu, neboť prameny v jejich složkách ve fondu MLS obsahují pouze minimum údajů. Budeme se tak muset spokojit s tím málem, co na oba bývalé legionáře nashromáždil veřejný žalobce.

Oba dva vstoupili do organizace SA, Matousch v říjnu 1938 a Pražák počátkem roku 1939. Vzhledem k tomu, že neexistuje dostatek pramenů, nemůžeme s jistotou říci, ke které národnosti se hlásili před okupací. Ve spisech po válce už jsou oba dva evidováni jako Němci. Oba se tedy dobrovolně přihlásili k SA, Pražák navíc od okupace až do konce války sloužil u německé finanční stráže. Vzhledem k tomu, že žádný z nich nebyl veřejným žalobcem obviněn ze závažnějších zločinů, mohli oba dva bezprostředně po skončení války zůstat v klidu. Zatčení byli až v průběhu února 1946, navíc se ke svému členství doznali. Pražák ještě přiznal, že ho manželka v roce 1944 přihlásila bez jeho vědomí do NSDAP. Žalobce měl práci jednoduchou, oba dva ještě před koncem měsíce obvinil ze spáchání zločinu podle § 2 retribučního dekretu, který měli spáchat tím, že se stali členy SA.¹⁸⁶

Pokud srovnáme podobné případy, které řešily senáty MLS Chrudim v uplynulém roce, můžeme usuzovat, že by oba bývalí legionáři mohli odejít od soudu s trestem těžkého žaláře v trvání od pěti do osmi let. Žádného z nich totiž žalobce nevinil z jiného zločinu. Okolnosti tomu však chtěly jinak, takže ani jeden z nich se nakonec za své činy nemusel zodpovídat.

Vzhledem k tomu, že počet potenciálních obviněných ze členství v nacistických organizacích v celých českých zemích byl neúnosný, hrozila nastalá situace v roce 1946 ohrožením plánovaného odsunu Němců. Důsledné trestání členů a funkcionářů organizací zmíněných v § 2 a 3 retribučního dekretu by znamenalo, že většina Němců zůstane v Československu. Americké okupační úřady navíc rozhodly, že budou přijímat pouze úplné rodiny. To by v konečném důsledku mohlo znamenat, že s každým odsouzeným by musela v Československu zůstat i jeho rodina. Nehledě na to, že by odsouzení a zavření každého člena nacistických organizací prakticky paralyzovalo české věznice.

Žalobci některých MLS dokonce odhadovali, že by se to mohlo týkat až 80 % všech Němců. Bylo jich prostě příliš mnoho. Ministerstvo vnitra z těchto důvodů vydalo v březnu

185 Po druhé světové válce se podepisoval jako „Praschak“. Tamtéž, kart. 39, Ls 519/46–Antonín Praschak, výslechový protokol sepsaný s Antonínem Praschakem ze dne 11. 2. 1946.

186 Srov. tamtéž, obžaloba na Antonína Pražáka; Tamtéž, kart. 35, Ls 409/46–Rudolf Matousch, obžaloba na Rudolfa Matousche.

1946 směrnici, která nařizovala, že Němci obvinění z „pouhého“ členství v nacistických organizacích mají být propuštěni, aby mohli být zařazeni do odsunu.¹⁸⁷

Zjednodušeně řečeno, československá vláda umožnila, aby úřady mohly upřednostnit odsun před potrestáním. Ministerstvo spravedlnosti navíc vydalo směrnici, podle které mohly soudy zastavit trestní řízení v případech, kdy došlo k odsunu obviněného. Na základě těchto změn tak ani Matousch, ani Pražák nakonec nestanuli před MLS. Oba dva opustili Československou republiku společně s jedním z transportů odsouvaných Němců.

Nyní obraťme pozornost k Františku Pražanovi, který se z Ruska vrátil jako invalida. Po celé období první republiky žil v Pasekách u Proseče, kde hospodařil na malém poličku. V té době také byl organizován u KSČ. Je však obtížné z toho mála existujících pramenů vyčíst více podrobností. S příchodem okupantů se pro Pražana příliš nezměnilo. Podle potvrzení MNV neprojevoval k Němcům žádné sympatie, ani se nestal členem jakéhokoliv protistátního uskupení. Pouze ze zprávy o pověsti můžeme vyčíst, že mezi občany nebyl oblíben kvůli své svárlivé povaze.¹⁸⁸

Trestný čin Františka Pražana se měl stát někdy v roce 1942. Pražanova dcera Marie se zapletla s Františkem Křemeňákem, který měl ve vsi pověst vlajkaře. Pražanová otěhotněla a kvůli tomu ji Křemeňák opustil. Když však Marie Pražanová v sedmém měsíci těhotenství samovolně potratila, zajímalo se o to četnictvo. Protože si měli četníci při vyšetřování u Pražanů doma počínat velice neomaleně, bývalý ruský legionář prohlásil: „*Co by tomu ta pátračka říkala, kdyby tak znenadání přišli bolševici.*“¹⁸⁹

A nyní přicházejí ve výpovědích všech zúčastněných rozpory. Pražan i s rodinou tvrdil, že za tento výrok jej Křemeňák¹⁹⁰ udal četníkům, načež byl Pražan zavolán na četnickou stanici k podání vysvětlení strážmistrem Hauptem. Před Hauptem se pak Pražan vyjádřil, že Křemeňák výrok o bolševicích nahlásil, ale tím, že poslouchá zahraniční rozhlas, se nepochlubil.¹⁹¹ Bohužel ve spise chybí výpověď Bohumila Haupta, který by mohl do věci vnést více světla.

Na druhou stranu Křemeňák odmítl, že by Pražana na četnictvu udal. Jiný četník, Augustin Protivenský, před soudem vypověděl, že se za ním dostavil na četnickou stanici Pražan a v rozčilení udal Křemeňáka pro poslech zahraničního rozhlasu. Protivenský se hájil, že toto udání musel postoupit pardubickému gestapu.¹⁹²

187 Výjimku tvořili pouze členové SS, SD a gestapa. B. FROMMER, *Národní očista*, s. 332–347.

188 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 40, Ls 541/46–František Pražan, zpráva o pověsti, s. 2.

189 Srov. tamtéž, protokol ze dne 30. 11. 1945 sepsaný s Františkem Pražanem, s. 2; Tamtéž, dopis Marie Doležalové, roz. Pražanové, s. 2.

190 Není však jasné, jak se o něm dozvěděl.

191 Tamtéž, protokol ze dne 30. 11. 1945 sepsaný s Františkem Pražanem, s. 2.

192 Tamtéž, hlavní přelíčení, s. 2–3.

Gestapáci si s tím však příliš hlavu nelámali. Předvolali si Pražana a údajně se ho ptali, zda má nějaké důkazy o poslechu rozhlasu. Když tento řekl, že nemá, měli ho vyhodit s tím, že pouze obtěžuje německé úřady. Křemeňák si také mělo gestapo předvolat, ale tento byl prý zrovna mimo bydliště a pak už na předvolání gestapáci netrvali. Pražanovi po válce spekulovali, že právě Křemeňákovy dobré vztahy s Němci a možná i členství ve Vlajce mělo za následek takové vyřešení celé aféry.¹⁹³

Po válce pak místní úřady začaly vyšetřovat Pražanovo udání. Veřejný žalobce MLS v Chrudimi nařídil jeho zatčení v dubnu 1946. František Pražan postavil svoji obhajobu na dvou bodech. Jednak, že udání učinil v rozčilení až poté, co se dozvěděl, že ho Křemeňák udal jako první. Tím druhým bodem byl jeho zdravotní stav, který mu potvrdila řada lékařů. Například MUDr. Pokorný mu dosvědčil, že se u něj léčil od začátku dvacátých let až do skončení okupace.

Bývalý legionář trpěl od propuštění z armády častými epileptickými záchvaty. Dokonce měl mít za okupace zvláštní vyživovací příděl na zrnkovou kávu, kterou měl užívat po prodělaných záchvatech. Soudní znalci navíc potvrdili, že v období, kdy se u obžalovaného projevovaly záchvaty, je možné předpokládat poruchu vědomí, nebo alespoň střídavé pominutí smyslů. To, že Pražan v inkriminované době záchvaty trpěl, mu dosvědčovaly obě jeho dcery.¹⁹⁴

Hlavní přelíčení s Františkem Pražanem se konalo 14. května 1946. Jako svědci vystoupili mimo jiné Křemeňák s Protivenským. Obžalobě však jistě neprospěl fakt, že v té době bylo proti oběma vedeno vyšetřování z podpory nacismu. Obžalovaný stál za svým původním tvrzením a čtení zpráv soudních znalců hovořilo pro jeho osvobození. Celý proces netrval příliš dlouho. Na jeho závěru žalobce navrhl trest ve výši pěti let těžkého žaláře, obhajoba požadovala zproštění obvinění.¹⁹⁵

Soudní senát se nakonec přiklonil na stranu Františka Pražana. Uvěřil lékařským zprávám a obžalovaného zprostil obvinění ze spáchání zločinu udavačství, protože v roce 1942 trpěl epileptickými záchvaty, takže nemohl vědět „...o svém jednání, a že tedy trestné činy provedl ve střídavém pominutí smyslů v čase, kdy pominutí trvalo a že tedy ono jednání nelze mu z důvodů §u 2 b/ tr. z. přičísti k vině“.¹⁹⁶ František Pražan tak byl prvním legionářem, který odešel od MLS jako svobodný člověk.

Dalším ze sledovaných je Vojtěch Veselý. Za první republiky se stal majitelem pivovaru a dalších nemovitostí v Horním Jelení. V roce 1931 také vstoupil do Gajdovy Národní

193 Tamtéž, protokol ze dne 30. 11. 1945 sepsaný s Františkem Pražanem, s. 2.

194 Tamtéž, obhajoba, s. 2–3.

195 Tamtéž, hlavní přelíčení.

196 Tamtéž, rozsudek.

obce fašistické,¹⁹⁷ ve které setrval až do jejího rozpuštění. Mimo NOF, kde byl pouze pasivním členem, se stal aktivním sportovcem v Sokole a také pravidelně přispíval na Československý červený kříž. Na počátku třicátých let se také dočkal povýšení na nadporučíka v záloze. S příchodem okupace se však situace radikálně změnila.

V roce 1940 měl Veselého přemluvit jeho obchodní partner, aby se stal předsedou fašistů v Horním Jelení. Veselý souhlasil a o pár dní později se podepsal do jakési „*knihy členů fašistické strany*“. Podle jeho slov tím začala a zároveň skončila jakákoliv jeho fašistická činnost za okupace. Po válce se ke svému podpisu vyjadřoval do protokolu:

„Prohlašuji, že jako francouzský legionář jsem byl vždy dobrým Čechem a také za doby Protektorátu jsem byl pro tuto vlastnost šikanován a byl jsem ve stálém strachu před německými úřady. To bylo také příčinou, že abych zakryl roušku mého češství, jsem knihu v r. 1940 podepsal, že abych v případě mého zatčení jsem byl nějak kryt.“¹⁹⁸

A skutečně v následujících letech přišly represálie německých i protektorátních úřadů. Nejprve mu v roce 1942 ministerstvo hospodářství nařídilo uzavřít pivovar a v následujících letech byl nucen rozprodat jeho vybavení hluboko pod cenou. Veselý uváděl, že než aby se na úřadech a u Němců doprošoval, raději rozprodával své majetky, aby měl s rodinou z čeho žít. Jeho přátelé včetně jelenského faráře Antonína Zlámala uvedli, že u Veselých pravidelně poslouchali zahraniční rozhlas.¹⁹⁹

Situace se zhoršila v srpnu 1944, kdy spojenecké bombardéry provedly nálet na Pardubice a Veselý byl nucen ubytovat u sebe poškozenou rodinu Osvaldovu. Když pak počátkem roku procházely krajem evakuační transporty spojeneckých zajatců, Veselého rodina jim všemožně pomáhala a podle svědectví podporovala ke konci války také partyzány působící v okolních lesích. To vše po válce několikrát dosvědčili i členové MNV v Horním Jelení a další občané.²⁰⁰

I přes to nakonec podal koncem března 1946 veřejný žalobce obžalobu na Vojtěcha Veselého ze spáchání zločinu podle § 3 retribučního dekretu, tedy že se za okupace stal místním náčelníkem NOF. Těsně před samotným hlavním přelíčením se však objevilo i několik nepříliš příznivých výpovědí svědků. Nejprve členové Osvaldovy rodiny

197 Vznikla v roce 1926 pod vedením generála ruských legií Radoly Gajdy. V roce 1933 se někteří její členové pokusili v židenických kasárnách o puč. Po Mnichovu postupně její vliv upadala a vstoupila do Strany národní jednoty. Na konci března 1939 ji Gajda rozpustil. V září 1940 byla strana obnovena, tentokrát už bez Gajdovy účasti, předválečné členské základny už ale nedosáhla. K 1. 1. 1943 byla její činnost zastavena, protože Němci daly přednost spolupráci s Kuratoriem pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. M. BORÁK, *Spravedlnost*, s. 258.

198 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 47, Ls 635/46–Vojtěch veselý, protokol sepsaný s Vojtěchem Veselým ze dne 26. 6. 1945.

199 Tamtéž, odporučení Antonína Zlámala.

200 Srov. tamtéž, různá dobrozdání.

obviňovali Veselého, že nadával na republikánské zřízení a při poslechu zahraničního rozhlasu se podobně vyjadřoval i o exilových politicích. O procházející zajatce se prý, a to dosvědčoval také jelenský lékař Alexandr Kolomojcev, staral nedostatečně a nic jim nechtěl dát.²⁰¹

Nutno podotknout, že podobná osočení byla pouze čtyři, na druhou stranu lidí, kteří svědčili ve Veselého prospěch, bylo nepoměrně více. Snad i proto nakonec nesvědčili Osvaldovi ani Kolomojcev osobně 23. srpna 1946 u hlavního přelíčení, ale byly čteny pouze jejich výpovědi. Vojtěch Veselý vše popřel. Na závěr procesu veřejný žalobce sice navrhl uznání Veselého vinným ze žalovaného zločinu, ale současně navrhoval upustit podle § 16 od potrestání právě kvůli jeho záslužné činnosti. Obhájce požadoval úplné zproštění obvinění.²⁰²

Členové senátu v čele s JUDr. Václavem Říhou nakonec uvěřili Vojtěchu Veselému a dalším celkem 26 subjektům a osobám, které se ho zastávaly, že seznam členů NOF podepsal jen jako ochranu před Němci. Soudci naopak vůbec neuvěřili tvrzení Osvaldových a lékaře Kolomojceva a naopak vyzdvihli Veselého činnost za okupace. Protože by se mohlo zdát, že § 3 hovoří jasně a při striktním výkladu by musel být Veselý odsouzen, zdůvodnil Říha společné rozhodnutí v rozsudku:

„...tímto zákonným ustanovením mají býti postiženi ti pomahači nacistických zločinců a zrádců, kteří v době okupace prováděli také skutečnou činnost a měli právě s ohledem na svoji činnost rozhodující a nadřícené postavení v organizacích tam vyjmenovaných, neb organizacích podobné povahy.“²⁰³

Veselému se tak podařilo před MLS v Chrudimi plně obhájit svou činnost za německé okupace. Od soudu odešel nejen jako svobodný muž, ale také s jistým uznáním od soudců za pomoc, kterou poskytoval bez nároku na náhradu českým lidem, spojeneckým zajatcům a partyzánům. V jeho případě tak soud potvrdil slova jeho obhajoby a postavil ho do společnosti bratrů legionářů, kteří s nasazením vlastního života pracovali za okupace v národním odboji: „V první světové válce dal jsem v sázku celý svůj život pro osvobození naší drahé vlasti a bylo by příliš odvážné o mne nyní tvrdit, že jsem pracoval proti zájmům národa a porobené vlasti.“²⁰⁴

Posledním souzeným legionářem je Leonard Sasínek. Jeho osudy za okupace a také po skončení války jsou velice složité, o čemž svědčí také množství pramenů v jeho soudním spise. Bohužel zde není prostor pro vyčerpávající rekonstrukci jeho kontroverzní činnosti,

201 Tamtéž, výslechové protokoly Rudolfa Osvalda, Josefa Jakubce a Marie Bártové.

202 Tamtéž, hlavní přelíčení.

203 Tamtéž, rozsudek, s. 2.

204 Tamtéž, vyjádření Vojtěcha Veselého ze dne 19. 6. 1946, s. 2.

a tak zde budou zmíněny pouze některé zásadní body. Rozhodně by stálo za to studovat celý jeho případ podrobněji a jeho komplexní biografie by jistě byla zajímavým tématem pro samostatný článek.

Z armády odešel Sasínek k finanční stráži, kde však příliš dlouho nevydržel. Počátkem dvacátých let pracoval jako pomocná kancelářská síla v Hodoníně a v Uherském Hradišti a současně absolvoval střední školu, odmaturoval a chystal se na studium práv. V té době mu však zemřela manželka, a tak ze studií sešlo. Nastoupil do kanceláře krajského soudu v Hradišti a také se nakrátko stal členem KSČ. Její řady však musel v roce 1923 opustit na výzvu svých nadřízených.

Do roku 1928 absolvoval několik kurzů pro vězeňskou stráž a začal pracovat jako dozorce. Ve stejný rok se také stal členem Československé sociálně demokratické strany dělnické, kde vydržel až do jejího rozpuštění. Postupně pracoval ve věznicích krajských soudů v Litoměřicích, Znojmě, Jihlavě a krátce také v Praze na Pankráci. K 1. lednu 1939 se stal tajemníkem vězeňské stráže ve věznici krajského soudu v Chrudimi.²⁰⁵

Po obsazení zbytku Československa Německem musel ze své funkce vykonávat styk s pardubickým gestapem, protože ve věznici se nacházeli političtí vězňové a gestapáci tam často jezdili vyslýchat. Sasínek přiznal, že v průběhu následujících let je uplácel, aby občas získal výhody pro některé vězně. Dále je s úspěchem odrazoval od toho, aby do věznic dosadili německé dozorce, nebo dokonce zřídili německou pobočku věznice pro potřeby gestapa, jak se tomu stalo například v Hradci Králové.²⁰⁶

Během své služby v Chrudimi všestranně pomáhal vězňům, nechával je se domlouvat před výslechem a ve spolupráci se svými podřízenými je zásoboval jídlem, pivem a dalšími potravinami z nedaleké restaurace. Dokonce v letech 1941/1942 ukrýval malé množství munice, několik slzotvorných granátů a soudnímu radovi Šlechtovi měl uschovat také loveckou pušku. Na druhou stranu nevycházel příliš dobře s některými svými podřízenými. Dle jeho slov to bylo důsledkem Sasínkova pedantského vystupování a přísného lpění na čistotě a pořádku. Nejčastější konflikty měl se svým zástupcem Josefem Jirků.

Podle své pozdější obhajoby se mu podařilo mírnit utrpení politických vězňů a také zabránit některým udáním. Příbuzným zadržených měl dodávat informace a také jim umožnit styk se členy gestapa kvůli uplácení, nebo přímo úplatky gestapákům předávat. Ke konci války také měl ukrývat dva mladíky, kteří uprchli z totálního nasazení v Německu.²⁰⁷

205 Tamtéž, kart. 95, Ls 44/48–Leonard Sasínek, žádost Leonarda Sasínka Pres. 5746, s. 1.

206 Srov. tamtéž, vyjádření Leonarda Sasínka vyšetřujícímu soudci JUDr. Růklovi, s. 4; Tamtéž, Mimořádný lidový soud Hradec Králové, kart. 67, Ls 653/46–Adolf Kolínský, protokol sepsaný s Adolfem Kolínským ze dne 10. 9. 1945, s. 3.

207 Tamtéž, MLS Chrudim, kart. 95, Ls 44/48–Leonard Sasínek, vyjádření Leonarda Sasínka k rukám vrch. stržm. V. Capouška ze dne 6. 8. 1948, s. 2.

Na druhou stranu, když v roce 1941 přišlo nařízení o dání bývalých legionářů do výslužby, sepsal dvě žádosti, aby mohl zůstat ve službě. Podle svého vyjádření proto, že v té době zahraniční rozhlas z Londýna vyzýval, aby Češi zůstali na svých místech a pomáhali svým spoluobčanům, kde mohou. Text této žádosti mu jistě před poválečným soudem nepomohl. Citujme zde alespoň část žádosti:

„Prohlašuji na svou čest a svědomí, že jsem se nikdy protiněmecky neexponoval a svůj poměr k Němcům [sic] a německví vůbec upravil jsem tak, že byl více než loyální a přátelský. Vyhledával jsem vždy německé společenství, hlavně v dobách bývalé republiky a to proto, jelikož jsem mezi německými lidmi vyrostl.“²⁰⁸

Během jeho působení ve věznicí k nějakým větším incidentům s podřízenými nedocházelo. Sasínek byl sice několikrát udán, pravděpodobně samotnými vězni, a vyšetřován gestapem kvůli tisku letáků ve věznicí a dalším drobnostem, nikdy však nebyl postižen více. Také několik dozorců skončilo na výsledku u gestapa kvůli nadřívání vězňům a dalším přestupkům, nikoho prý ale v té době nenapadlo, že by je mohl udat Sasínek.

Někdy počátkem roku 1943 Sasínek ve věznicí skončil. Bohužel však není jasné, zda byl dán do výslužby, nebo z jakého jiného důvodu odešel, v pramenech o tom zmínky není a ani o jeho dalších osudech v letech 1943/1945. Vzhledem k tomu, že se v první půlce války dost často léčil s plicními problémy, není vyloučeno, že skončil ze zdravotních důvodů.

Válka ještě ani pořádně neskončila a Sasínek putoval už 9. května 1945 do vazby. Sešlo se proti němu několik udání od bývalých podřízených v čele s Jirků, že měl udržovat nápadně přátelské styky s gestapáky a také je hospodářsky podporovat. Po více než roční vazbě a vyšetřování byl v červenci 1946 celý spis předán ONV v Chrudimi a proti Sasínkovi bylo zahájeno trestní řízení pro provinění proti národní cti podle tzv. malého dekretu. Veřejný žalobce tedy neshledal, že by bývalý legionář spáchal zločin postihnutelný podle tzv. Velkého retribučního dekretu. Současně s tím byl Leonard Sasínek propuštěn na svobodu.

Retribuční soudnictví na bývalé dozorce v německých nebo i protektorátních věznicích nepamatovalo. Všimá si toho i Mečislav Borák: „Zvláštní skupinu souzených tvořili dozorcí vězňů a dozorcí z táborů různého druhu. Samotnou službu dekret za trestnou neoznačil, záleželo především na chování obžalovaného vůči vězňům.“²⁰⁹ Bylo by totiž obtížné po válce obvinít a soudit všechny dozorce, kteří za války hlídali české politické vězně. Navíc

208 Tamtéž, žádost Leonarda Sasínka o ponechání v dosavadní veřejné službě, nedatováno, s. 2.

209 M. BORÁK, *Spravedlnost*, s. 211.

někteří z nich poskytovali vězněným mnohé úlevy a pomáhali jim, jak jen mohli, jako tomu bylo například u Adolfa Kolínského.²¹⁰

Veřejný žalobce by tak musel obžalovanému prokázat jiný čin trestný podle retribučního dekretu. V praxi to často bývalo členství v organizacích SS, SD, gestapa anebo potom fyzické týrání svěřených vězňů. V takovém případě by pak mohl být potrestán za tyto činy, ale ne za členství jako takové. Žalobce u MLS v Chrudimi JUDr. Sellák však na základě vyšetřování usoudil, že Leonard Sasínek se podobného zločinu nedopustil, a tak bylo možné pouze kvalifikovat jeho chování podle některého paragrafu tzv. malého dekretu.

Sasínkův spis procesu před trestní nalézací komisí se bohužel v SOkA Chrudim nepodařilo dohledat, a tak není možné s jistotou tvrdit, že jeho případ opravdu komise projednávala. V případě, že se skutečně musel před komisí zpovídat, je velice pravděpodobné, že nakonec odešel bez trestu. Svědčí o tom Medaile za chrabrost, kterou 30. května 1947 obdržel praporeček SNB Leonard Sasínek od prezidenta republiky, za „...osobní statečnost před nepřítelem osvědčenou v boji za osvobození REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ“.²¹¹

V té době uběhl skoro měsíc po skončení československé retribuice. Dne 4. května 1947 soudili soudci poslední případy a přednostové MLS pomalu začínali připravovat hodnocení pro ministerstvo spravedlnosti. Zdálo se, že se republika definitivně vypořádala s válečnými zločinci, kolaboranty i zrádci. Komunistický únorový puč z následujícího roku všechno změnil. Už 12. března 1948 nová Gottwaldova vláda schválila, že je třeba retribuční soudnictví obnovit a na konci měsíce odsouhlasilo obnovení účinnosti tzv. velkého dekretu i činnost MLS Národní shromáždění. Obnovená retribuice trvala od jara do konce roku 1948.²¹²

Kromě toho, že měly být souzeny osoby, na které se během řádné retribuice nedostalo, mohl MLS rozhodnout o obnově řízení ve věci, která již skončila rozsudkem. V takovém případě se měl obviněný zpovídat před tříčlenným senátem tvořeným jedním soudcem z povolání a dvěma soudci z lidu. Nově napadené kauzy však stále řešily pětičlenné senáty. MLS se ocitly pod velkým politickým tlakem a mnoho případů musely řešit na politickou objednávku.²¹³

Leonard Sasínek jistě nemohl jako bývalý legionář počítat, že se k němu bude nový režim chovat laskavě. Bezpečnostní referent ONV v Chrudimi nařídil už 1. června 1948 revizi jeho případu před MLS. Sasínka znovu vyšetřovali, tentokrát na svobodě.

210 Jaroslav NEČAS, *Osobnost Adolfa Kolínského v letech 1905–1973*, magisterská diplomová práce, Brno 2013.

211 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 95, Ls 44/48–Leonard Sasínek, opis dekretu k udělení Medaile za chrabrost.

212 K. KOČOVÁ, *Druhá retribuice*, s. 586–623.

213 M. BORÁK, *Spravedlnost*, s. 75–80.

V polovině září mu došla obžaloba ze spáchání zločinu podle § 3 retribučního dekretu, kterého se měl dopustit tím, že za okupace podporoval nacistické hnutí. Měl podávat gestapu zprávy o českých věznicích, vyhrožovat dozorcům věznice gestapem a gestapáky pak hospodářsky podporovat.²¹⁴

Několik dozorců totiž tvrdilo, že v roce 1941 měl před nimi pronést tento výrok: „Pořádek udělám – i kdyby mělo gestapo zakročit a stejně nebude-li pořádek i gestapo zakročí.“²¹⁵ Problematické ovšem je, že si po těch letech nikdo pořádně nepamatoval přesné znění onoho výroku a ve spisech je různě překrucován. Dozorci v něm viděli vyhrožování gestapem, i když většina z nich v dalším textu tvrdila, že strach neměli. Bývalý tajemník pak trval na tom, že mu šlo pouze o pořádek ve věznici, kterého chtěl dosáhnout tvrdou rukou, i kdyby to na něj mělo přivolat gestapo:

*„Odmítám se vsí rozhodností jako věrný Čech a legionář, aby mým slovům byl záměrně dáván výklad odpovídající sice oné revoluční psychose nikoliv však pravdě a skutečnosti. Jedině já musím nejlépe vědět, co jsem mínil a nemínil.“*²¹⁶

Dále dozorcí vyčítali příliš časté styky s gestapem, s jeho členy měl být obžalovaný v přátelském styku a měl je často uplácet potravinami. V protokolech dozorců se často vyskytují rozpory, jednak v onom výroku a také v chování Sasínka. Přes to všechno každý dozorce potvrzuje pomoc vězňům od obviněného.²¹⁷

Leonard Sasínek však vedl svoji obhajobu velice obratně. Trval na tom, že celá věc je osobní mstou od Jirků, se kterým měl prý za války největší rozpory kvůli jeho neslušnému a vulgárnímu chování, které potvrzují i někteří dozorcí.²¹⁸ Svě styky s gestapem zdůvodňoval jednak služebními povinnostmi a také snahou pomoci vězňům. Porovnával svůj případ s několika podobnými kauzami, které si nastudoval v literatuře. Několikrát zmiňuje knihu Karla Remeše,²¹⁹ ve které popisuje pankráckou věznici a pochvaluje si, že našťástí dozorcí a gestapo byli úplatní, což ulehčovalo život vězňům. Nejvíce se však přirovnává k Dr. Janu Chudobovi,²²⁰ který za okupace působil jako ředitel Státního policejního úřadu v Náchodě. Ze své funkce byl v častém styku s hradeckým gestapem a zároveň byl napojen na odbojovou skupinu Obrana národa. Díky svému postavení a kontaktům na

214 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 95, Ls 44/48–Leonard Sasínek, obžaloba.

215 Tamtéž, protokol sepsaný s Leonardem Sasínkem ze dne 12. 9. 1947, s. 3.

216 Tamtéž, s. 4.

217 Srov. tamtéž, různé protokoly.

218 Tamtéž, dopis Leonarda Sasínka JUDr. Skarpíškovi ze dne 29. 10. 1946, s. 4.

219 Karel REMEŠ, *Žaluji. Pankrácká kalvárie*, Praha 1946.

220 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 95, Ls 44/48–Leonard Sasínek, vyjádření Leonarda Sasínka ze dne 7. 6. 1948, s. 1.

šéfa hradeckého gestapa Alberta Hardtkeho se mu podařilo mírnit perzekuční opatření nacistů a získávat důležité informace pro odboj.²²¹

Dne 21. října 1948 se s bývalým tajemníkem vězeňské stráže konalo hlavní přelíčení před soudním senátem. Vzhledem k tomu, že jeho případ byl klasifikován jako obnova řízení, zodpovídal se pouze tříčlennému senátu. Na jeho obhajobu přišlo MLS několik dopisů bývalých politických vězňů, kteří potvrzovali jeho pomoc za okupace, všechny byly během líčení čteny. Zároveň soudci vyslechli několik svědků, vesměs bývalých Sasínkových podřízených. V jejich výpovědích opět vyvstaly zajímavé rozpory. Kromě toho zaznělo několik desítek svědeckých protokolů, včetně několika nejznámějších členů pardubického gestapa. Gestapáci většinou tvrdili, že spolu se Sasínkem udržovali profesionální styk, ale rádi od něj dostávali úplatky. Například bývalý šofér gestapa tvrdil:

„...Sasínek jim [politickým vězňům – pozn. autora] dovoloval, aby se dorozumívali Morseovými značkami, vím, že mu hrozilo zatčení od gestapa a v obavě, aby se mu to nestalo, dělal gestapu různé úsluhy. [...] ...z rozhovoru s ním jsem měl dojem, že nebyl žádným germanofilem a že styky s Němci provozoval z prospěchu a nebo, jak jsem shora uvedl, ze strachu.“²²²

Důkazních materiálů musel soud probrat tolik, že bylo třeba soudní přelíčení po téměř 12 hodinách přerušit a pokračovalo se druhý den. Na jeho konci vynesli soudci rozsudek, že Leonard Sasínek je vinen ze zločinu podle § 3 retribučního dekretu, jehož se dopustil svými výhrůžkami gestapem a také tím, že jeho členy podporoval hospodářsky. Zároveň ale soudci použili § 16 pro Sasínkovu pomoc politickým vězňům. Trest vězení si bývalý legionář odpykal už vyšetřovací vazbou, a tak od soudu odcházel už jen s vedlejšími tresty – ztrátou občanské cti na pět let a zabavením poloviny majetku.²²³

Je paradoxem, že ve stejný den stanul před MLS v Hradci Králové také Jan Chudoba, který za zločin podle stejného paragrafu dostal trest těžkého žaláře na 10 let.²²⁴ Leonard Sasínek byl posledním legionářem souzeným MLS Chrudim. Bylo by zajímavé nadále pátrat po tom, do jaké míry byl jeho případ politickou objednávkou. Kvůli rozsudku už se Sasínek nemohl ucházet o místo ve státních službách, musel tedy opustit vězeňskou stráž. Poslední jeho stopa končí v roce 1958, kdy Lidový soud v Jičíně vyhověl žádosti invalidního důchodce Leonarda Sasínka a zahladil rozsudek MLS Chrudim.²²⁵

221 K. KOČOVÁ, *Druhá retribuce*, s. 599. Případem Jana Chudoby se zabývala Lucie JARKOVSKÁ, *Ve službách ministerstva vnitra. JUDr. Jan Chudoba (1898–1983)*, Hradec Králové-Náchod 2003.

222 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 95, Ls 44/48–Leonard Sasínek, protokol sepsaný s Vilémem Ziakem ze dne 4. 2. 1946, s. 2.

223 Tamtéž, rozsudek.

224 K. KOČOVÁ, *Druhá retribuce*, s. 600.

225 SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 95, Ls 44/48–Leonard Sasínek, usnesení Nt 2/58–7.

Závěr

V textu se čtenář mohl seznámit s životními osudy deseti mužů, kteří prošli československými zahraničními jednotkami za první světové války a následně stanuli před chrudimským MLS po druhé válce. Nikdo z nich nedosáhl ve válce na vysokou vojenskou hodnost a někteří dokonce neměli po válce právo na status legionáře. Jednalo se o obyčejné muže, o obyčejné legionáře, kteří svoji účast v zahraničním odboji vnímali různě. Někteří na to rychle zapomněli a jiní zase za první republiky nosili legionářský stejnokroj a požívali výhod, na které měli ze zákona nárok.

Jejich legionářské osudy byly různé, některé zajímavé a další zase méně. Najdeme mezi nimi aktivní účastníky bojových akcí a také ty, kteří sloužili výhradně v kanceláři. V tomto malém počtu byly zastoupeny všechny tři legie, tedy ruská, francouzská, italská a Vojtěch Veselý bojoval proti Rakousko-Uhersku dokonce už v Srbsku. V osobě Leonarda Sasínka máme reprezentativní vzorek legionáře, který absolvoval strastiplnou cestu Severním mořem do Francie.

Meziválečné osudy sledovaných legionářů jsou z větší části stále zahaleny tajemstvím. Úroveň jejich rekonstrukce závisela na jejich výpovědích před vyšetřovateli po druhé světové válce. Jedni se o svém životě za první republiky rozhovořili celkem podrobně, druzí zase mlčeli. Množství pramenů také závisí na složitosti jejich případu, kterým se senát MLS zabýval.

Stěžejním bodem druhé části studie jsou soudní procesy před MLS v Chrudimi. Přestože jsou dnes témata jako poválečný odsun Němců nebo právě retribuce poměrně kontroverzní, bylo třeba soustředit se na faktickou část, samozřejmě s náležitým úvodem do problematiky. Je potřeba si uvědomit, že také prameny nacházející se v jednotlivých soudních spisech se poslední dobou ocitají pod palbou ostré kritiky historiků. Důvodem jsou často zmanipulované nebo vynucené výpovědi ať už svědků, nebo přímo obžalovaných. Komunisté totiž zneužívali retribuci k politickému boji, jak to dobře popisuje Frommer. Snad kromě případů Sasínka a Veselého se však ve studovaných spisech nevyskytovaly žádné nejasnosti ani podezřelé výpovědi. Kde tomu tak bylo, má čtenář možnost posoudit celou věc ze svého úhlu pohledu.

V této části se vyskytlo několik různých provinění, která po válce MLS trestaly. Mezi nejčastější provinění patřily právě zločiny podle § 2, 3 a 11. Nebylo tomu tak pouze u legionářů souzených chrudimským MLS, ale podobná čísla nalezneme i u jiných MLS.²²⁶ Provinění podle dalších paragrafů se celkově vyskytovala v menší míře a u sledované skupiny podle nich nebyl odsouzen nikdo. V našem malém vzorku se však objevovaly

226 Srov. L. JARCOVSKÁ, *Odplata*, s. 99; M. BORÁK, *Spravedlnost*, s. 149–150.

také další poměrně časté situace, jako použití § 16, zproštění viny nebo například odsun obžalovaného místo potrestání.

Na závěr je však třeba konstatovat, že ne každý souzený legionář musel nutně být kolaborantem. Vyskytly se případy, kdy obžalovaný byl nejen zproštěn, ale ještě se na svět dostaly informace o jeho záslužné činnosti ve prospěch buď českých lidí, či přímo odboje. Na druhou stranu se také objevily případy čisté kolaborace, kdy odsouzený zcela bez okolků spolupracoval s okupanty a plně využíval výhod, které mu z toho plynuly. Nesmíme však zapomenout ani na skupinu tzv. obyčejných nacistů. V jejich případě veřejný žalobce prokázal pouze členství nebo funkci v nacistických organizacích, zpravidla se jednalo o legionáře německé národnosti ještě před vypuknutím druhé světové války.

Pokud konstatujeme, že po druhé světové válce stanulo před chrudimským MLS deset legionářů, musíme dodat také několik „ale“. Ne všichni byli legionáři *de iure* a navíc ne všichni brali svoji legionářskou minulost příliš vážně a dokázali se od ní oprostit. Ne všem žalobci nakonec prokázali zločin, kvůli kterému je před soudní senát pohnali, a tito tak od soudu odešli jako svobodní muži. Nezapomínejme ale na nečisté charaktery lidí, kteří hodlali z nastalé situace vytěžit pro sebe maximum. Tito lidé zpravidla také v průběhu války žádali o německé státní občanství. Pro své okolí představovali během okupace největší hrozbu a často se stávali udavači.

Summary

Czechoslovak Legionaries Tried by the Extraordinary People's Court in Chrudim between 1945 and 1948

The study connects two, at first sight, unrelated issues – the Czechoslovak Legions struggling in the First World War and Czechoslovak retribution processes after the Second World War. In the introduction, the history of Czechoslovak foreign resistance in Russia, France and Italy, including the forming of the volunteer army and motives leading the legionaries to join this army, is described. Ten men, legionaries, and their careers – enlisting in the Austro-Hungarian Army, becoming prisoners of war and volunteering in the Czechoslovak Army – are introduced. Their army service and career advance on their way home, to the newborn Czechoslovak Republic, is also dealt with.

The main part of the paper focuses on these legionaries' activities in the Protectorate of Bohemia and Moravia during the Second World War. The mentioned men were mostly the members of the Nazi organizations; moreover, some of them turned into denounciators and caused the imprisonment of many people. After the World War II, they were sentenced and their trials, held at the Extraordinary People's Court in Chrudim, became the part of the Czechoslovak post-war retribution process. In the text, the retribution decree and its most important paragraphs are described, too.